

Л. І. Білинська, Я. В. Володарець-Урбанович

**ПРИКРАСИ ТА ПРЕДМЕТИ ОЗБРОЄННЯ
З РАННЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИХ ПАМ'ЯТОК СУМЩИНИ:
ДО УКЛАДЕННЯ КАТАЛОГУ ЗНАХІДОК**

У статті дано інформацію про окремі знахідки прикрас та озброєння раннього середньовіччя, виявлені на теренах Сумської обл., — а саме умови їхнього виявлення, типологічне визначення та коло аналогій. Ці матеріали доповнюють інформацію про ранньосередньовічні скарби кола Мартинівки Сумщини, що були виявлені за останній час і передані до музейних установ. Із прикрас розглянуті знахідки з колочинських пам'яток (Великі Будки — городище й поселення; Бездрик — курганний могильник; Красне 4 та Мала Рибниця — поселення), поховань з прикрасами кола «старожитностей антив» (Березівка; Рябівка 3) та поселення пенківської культури (Рябівка 3). Вони представлені пальчастими фібулами, браслетами, геральдичними оздобами пояса та бісером. Предмети озброєння представлені двома гардами з колочинських пам'яток — городища Великі Будки і поселення Красне 4. Ці знахідки належать до ранніх етапів існування ранньосередньовічних слов'янських старожитностей, або мають аналогії серед прикрас, характерних для скарбів кола Мартинівки (друга половина / кінець VI ст. — третя чверть VII ст.).

Ключові слова: Сумська обл., раннє середньовіччя, скарби кола Мартинівки, прикраси, пенківська, колочинська культури.

Вступ. Ранньосередньовічні прикраси слов'ян привертають увагу дослідників понад сто років. Цікаво, що перший скарб кола Мартинівки був виявлений саме на теренах сучасної Сумської обл. — біля слободи Нижня Сироватка Сумського повіту Харківської губернії у квітні 1863 р. (Корзухина 1996, с. 403, № 84). Однак системно для Сумщини такі знахідки не аналізувалися.

Мета цієї роботи — проаналізувати дані про знахідки епохи раннього середньовіччя, виявлені впродовж XX ст. на теренах Сумщини. За останній час у межах області виявлено і передано до музейних установ нові скарби кола Мартинів-

ки (Білинська, Володарець-Урбанович 2020; 2022). Ці комплекси характерні для пенківської та колочинської культур. Їх всебічний аналіз неможливий без розгляду і розуміння усіх знахідок раннього середньовіччя, виявлених на теренах Сумщини в XX ст. У цьому дослідженні не розглядатимуться два скарби, що були виявлені у попередні роки — Нижня Сироватка 1863 р. (Корзухина 1996, с. 403, № 84, табл. 61) і Великі Будки 1981 р. (Горюнова 1987; 1992). Їм будуть присвячені майбутні подальші роботи авторів.

На сьогодні зібрано каталог знахідок, що містить відомості про сім місцезнаходжень з прикрасами раннього середньовіччя (рис. 1). Це окремі знахідки прикрас, частина з яких походить із комплексів, що дозволить отримати певні часові репери і розробити локальні хронологічні шкали для досліджуваного регіону.

Каталог знахідок нами побудований за алфавітним порядком.

1. Бездрик, курганний могильник (Сумський р-н). Пам'ятку виявили у 1998 р. В. В. Приймак і Є. М. Осадчий. Вона розташована на правому корінному березі р. Бездрик (права притока р. Сироватка, басейн Псла) за 1,5 км на північ від с. Бездрик. Поруч є поселення з матеріалами другої чи третьої чверті I тис. н. е.

Могильник нараховує 13 насипів 0,3—1,3 м заввишки та 5—11 м діаметром. У 1998 р. було досліджено курган 1 (Обломский, Приймак, Терпиловский 1999), а у 2000 р. розкопано ще три насипи під керівництвом Д. В. Середи (Обломский, Приймак, Терпиловский 2011).

Курган 2. Насип кургану круглий у плані, заввишки 0,4—0,72 м, близько 9 м діаметром, без ровика навколо. Поверхня кургану задернована, поросла деревами і чагарником, через те насип був розкопаний не повністю. Дві ділянки (під деревом і чагарником) розмірами 1,4 × 1,4 і 3,6 ×

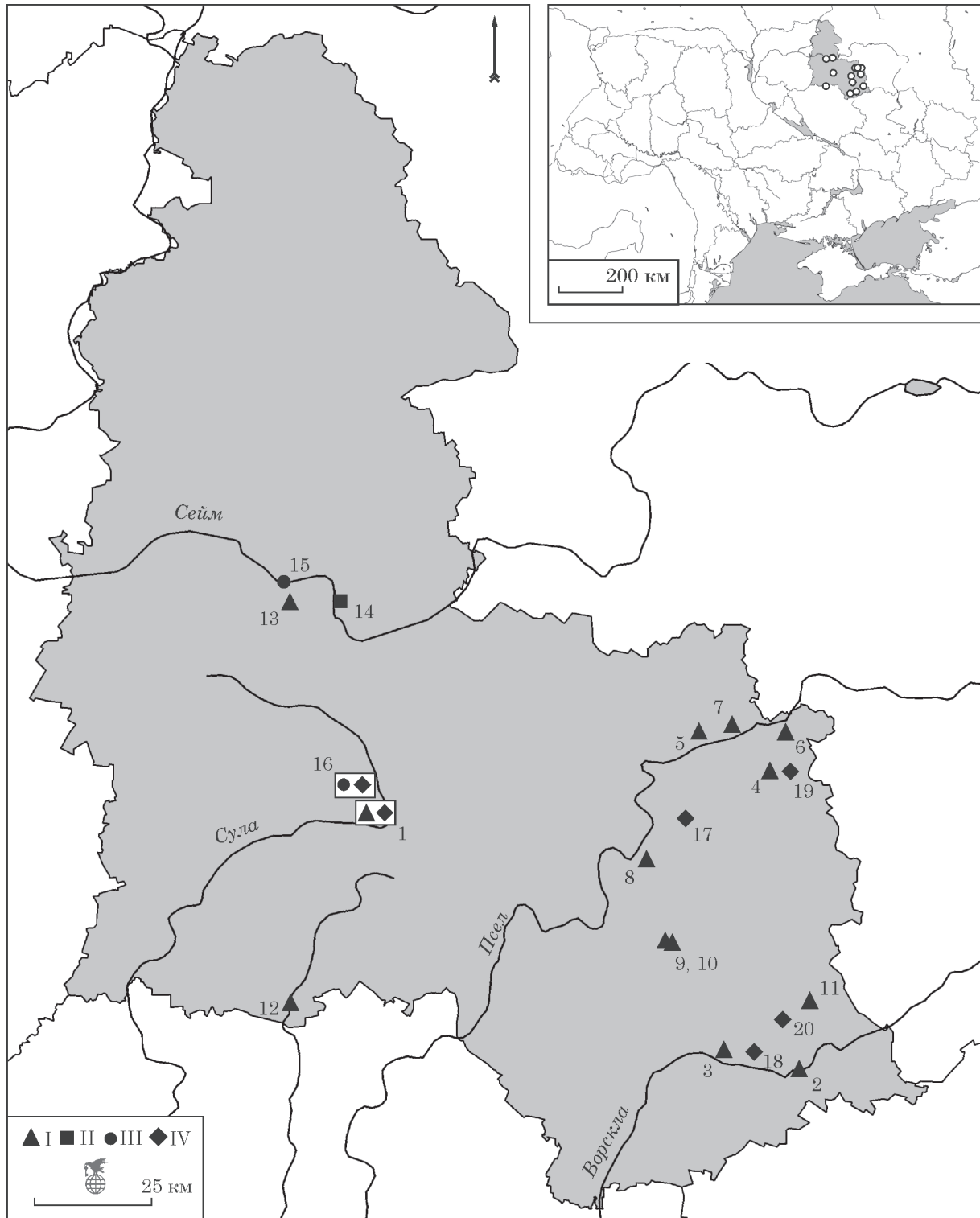

Рис. 1. Карта поширення слов'янських скарбів VII—VIII ст. та окремих знахідок на теренах Сумщини. Умовні позначення: I — скарби кола Мартинівки; II — скарби Пастирсько-Харівського кола; III — прикраси раннього етапу існування слов'янських культур раннього середньовіччя; IV — окремі прикраси, характерні для скарбів кола Мартинівки. Пам'ятки: 1 — Великі Будки (поселення); 2 — Добрянське — Сидорова Яруга; 3 — Кам'янка; 4 — Мала Рибиця; 5 — Микільське; 6 — Миропілля; 7 — Могриця; 8 — Нижня Сироватка; 9 — Пархомівка, 2013 р.; 10 — Пархомівка, 2016 р.; 11 — Пожня; 12 — Русанівка; 13 — Шевченкове; 14 — Харівка; 15 — Красне 4; 16 — Великі Будки, городище; 17 — Бездрик; 18 — Березівка; 19 — Мала Рибиця; 20 — Рябівка 3

4,4 м дослідити не вдалося (рис. 2). Простежено таку стратиграфію насипу: дерен завтовшки 0,5—0,7 м підстилав шар чорного гумусованого суглинку потужністю близько 0,05—0,1 м на

вершині і до 0,37 м по краях. Під ґрунтом, на якому ріс ліс, залягав світло-сірий гумусований суглинок з домішками піску, що мав максимальну потужність 0,8—0,83 м у центрі насипу, а до

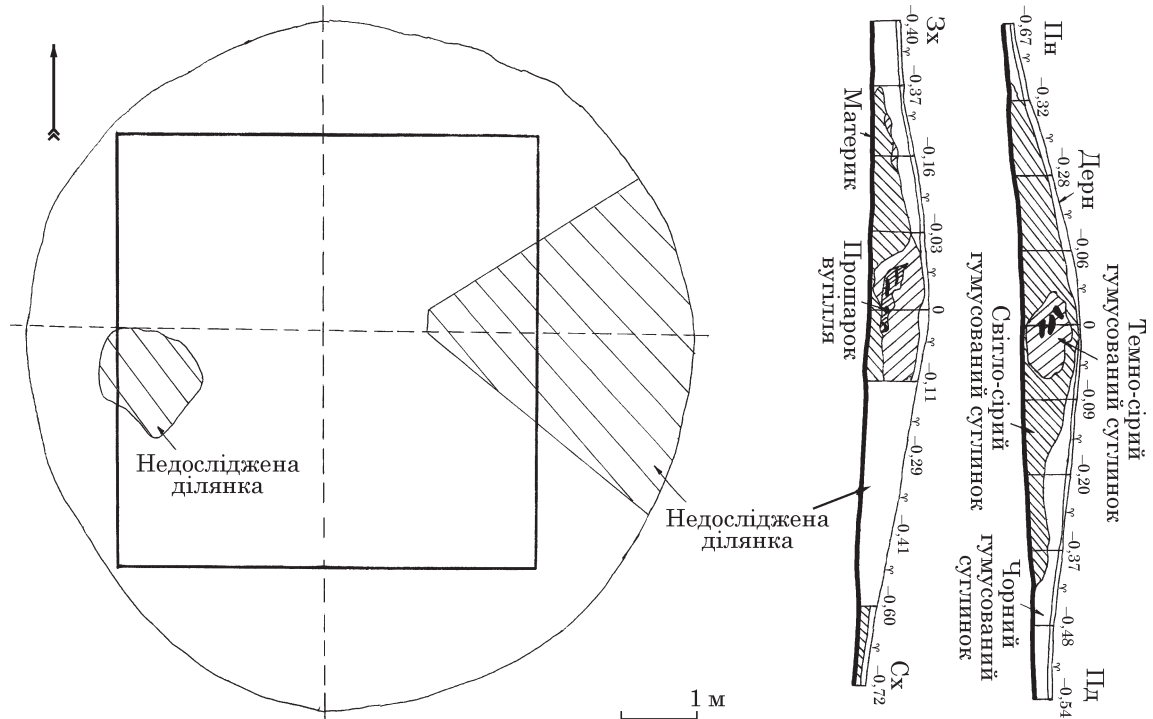

Рис. 2. Бездрик, курган 2. Загальний план і профілі

країв виклинювався. Під час розбирання цього шару були знайдені окремі фрагменти груболіпної кераміки з домішками шамоту в тісті і вуглинка. Материк — світла глина (рис. 2). У кургані виявлено два поховання.

Поховання 1 розташоване в центрі кургану з деяким зміщенням на південний захід (рис. 3). Кальциновані кістки були вміщені в урну — майже цілий (відсутній фрагмент в середній частині) ліпний горщик (рис. 4: 1; 5). Очищені від залишків поховального багаття кістки займали 2/3 об'єму урни. На них були покладені прикраси. Зверху урну перекривав інший горщик, розташований догори дном (рис. 4: 2). У нього відсутнє вінце і частково середня частина. Під вагою ґрунту горщик розвалився на шматки. Уламки третього горщика, з валикоподібним ребром у місці найбільшого розширення тулубу, лежали на 2—3 см вище покривки урни і утворювали окреме скупчення (рис. 4: 3). Великий фрагмент корпусу і уламки його нижньої частини були вміщені в поховання. На речах і посуді відсутні сліди впливу поховального багаття. Дно урни розміщувалося на рівні основи

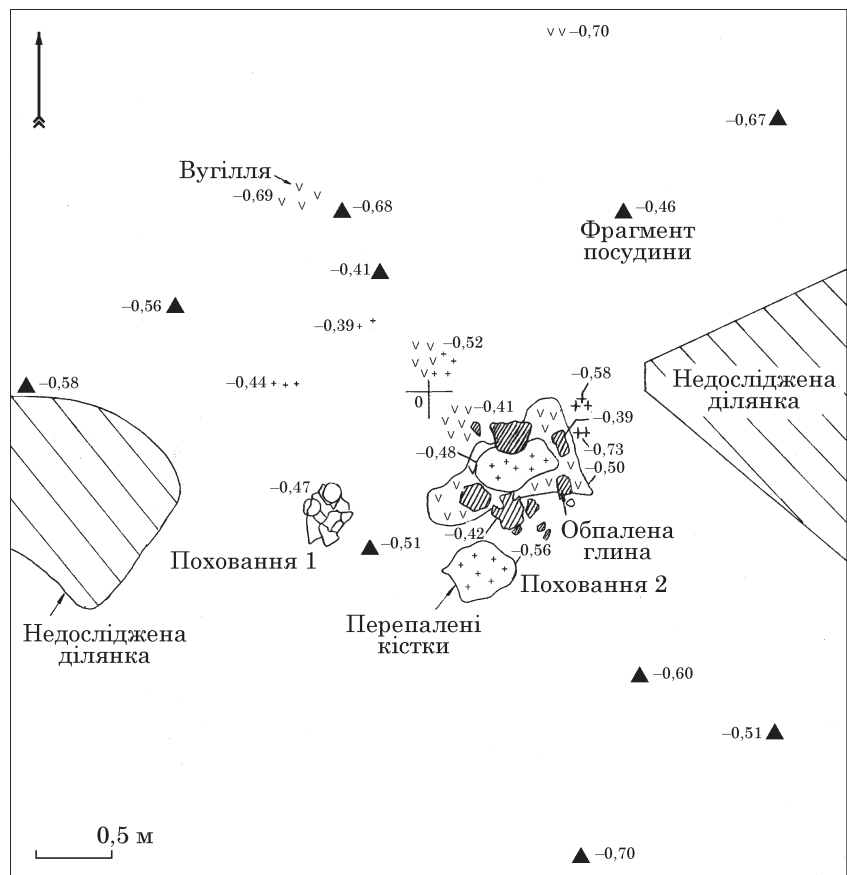

Рис. 3. Бездрик, курган 2, центральна частина, нижній рівень

сірого шару насипу на глибині 0,7 м. Поховання було здійснене на денній поверхні і над ним насипано курган.

Всі горщики ліпні, з домішками шамоту в тісті. На двох посудинах помітні сліди доволі грубого загладжування пальцями, поверхня третього (з

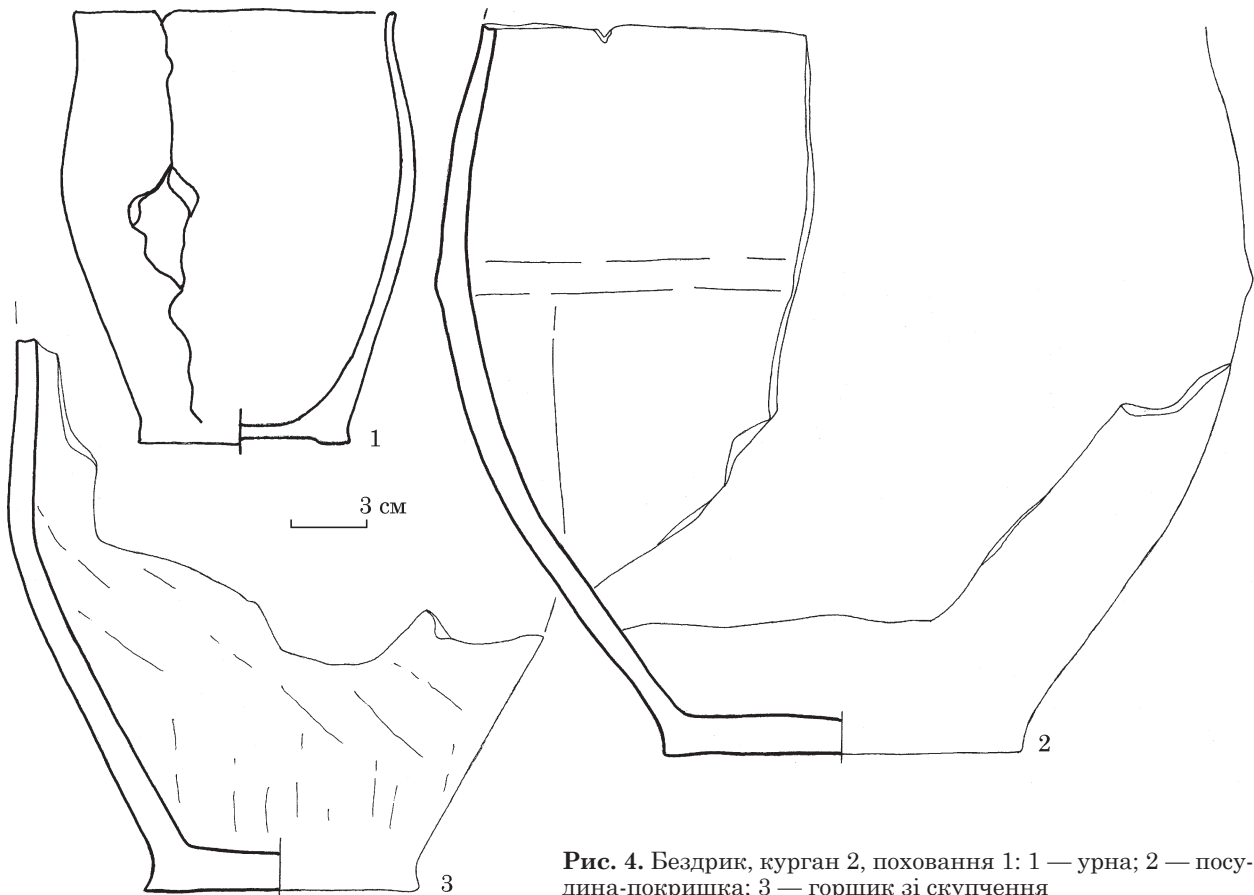

Рис. 4. Бездрик, курган 2, поховання 1: 1 — урна; 2 — посудина-покришка; 3 — горщик зі скупчення

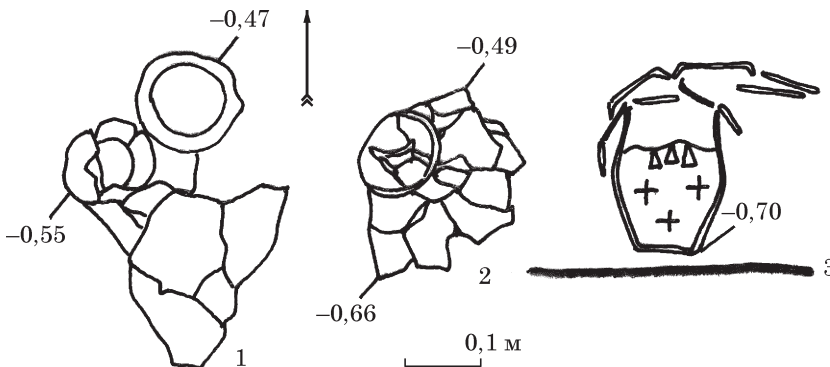

Рис. 5. Бездрик, курган 2, поховання 1, плани і перетини: 1 — скупчення кераміки 1 та верхній рівень покришки; 2 — покришка; 3 — перетин поховання

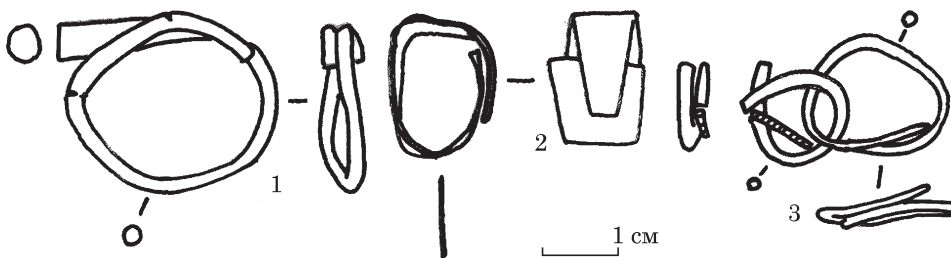

Рис. 6. Інвентар з поховання 1 кургану 2 могильника Бездрик: 1 — браслет скручений у спіраль; 2 — пластинчастий перстень; 3 — два кільця, з'єднані між собою

наліпним валиком) оброблена краще, але залишилася шерехатою.

Прикраси з поховання 1 виготовлені з бронзи, а до меншого з двох скріплених кілець прикипів шматочок тонкого стержня із заліза (Обломский, Приймак, Терпиловский 2011). У похованні 2 прикрас не виявлено. Місце зберігання знахідок уточнюється.

1. Скручене в спіраль кільце.

2. Уламок браслета з потовщеним кінцем, скручений у спіраль; один кінець його заходить за інший на третину оберта (рис. 6: 1).

Виріб належить до типу 2, підтипу неорнаментованих, за В. Є. Родінковою (Родінкова 2003а, с. 67—68) чи до типу А (з розширеними круглими кінцями), за А. М. Обломським (Обломский 2016а, с. 52). Аналогії походять з Малоржавецького — 2 екз. (Корзухина 1996, табл. 4: 1, 2), Мар-

тинівського — 1 екз. (Корзухина 1996, табл. 15: 1), Нижньосироватського — 3 фр. (Корзухина 1996, табл. 67: 7) скарбів, із колекції Н. Вейсеноффа з Витебської обл. — 3 екз. (Поболь 1979, с. 93—94, рис. 70: 3—5), Степанців (Корзухина 1996, с. 367), Балаклеї (Корзухина 1996, табл. 23: 3), Градизька (Левченко 2001, с. 26, рис. 1: 14), Княжої Гори (Корзухина 1996, табл. 90: 2), Блізнаків (Шмидт 2003, табл. 21: 13; 21: 1—3, 5, 7), Атакового (Шмидт 1963, рис. 12: 1, 4; Шмидт 2003, табл. 22: 11—14, 18), Никодимового (Родинкова, Седин 2004, с. 242, рис. 4: 4—6) і Пастирського городищ (Корзухина 1996, табл. 39: 2), могильників колочинської культури: Нижній Бихів, поховання 6 (Поболь 1974, с. 169—170, рис. 7: 7), Леб'яже, поховання 42 і 56 (Липкинг 1974, с. 148, 149) та Княжий, поховання 11 (?) (Липкинг 1974, с. 141, рис. 2: 12).

3. Перстень скручений з тонкої трапецеоподібної пластини, вузький і широкий кінці якої об'єднані і заходять один за один (рис. 6: 2).

4. Два кільця з'єднані між собою, скручені на півтора оберти кожне з округлого в перетині дроту (рис. 6: 3).

Можливо, це був ланцюжок із ланками у вигляді «змінних голівок». Такі вироби представлено у Першоцеплявському скарбі (Дьяченко 1978; Приходнюк 1989, рис. 5: 1) та на поселенні Волоське, уроч. Сурська Забора (Приходнюк 1998, с. 39, рис. 75: 2, 3). Окремі фрагментовані кільця, що могли бути деталями таких ланцюжків, зафіксовано у Хацьківському (Корзухина 1996, с. 373, табл. 22: 50, 51), Козіївсько-Новоодеському (Корзухина 1996, с. 398, табл. 51: 2), Правосолонцівському (Ганошенко, Володарець-Урбанович 2019, с. 126), Пархомівському Другому (Білинська та ін. 2022, с. 272, рис. 15: 1, 2; 16: 1, 2) та Гапонівському (Гавритухин, Обломский 1995, с. 139, рис. 4: 4; Гавритухин, Обломский 2009, рис. 8) скарбах, могильнику на о. Кизлевий (Бодянский 1960, рис. 4: 11), на поселенні Вовчик (Володарець-Урбанович, Сидоренко 2021, с. 373, рис. 9: 3—5; 10: 3—5) і на Пастирському городищі (Приходнюк 2005, с. 45, рис. 33: 14).

Аналогії серед скарбів кола Мартинівки чи першої хронологічної групи (Щеглова 1990) вказують на хронологію в межах другої половини / кінця VI — третьої чверті VII ст. (Гавритухин, Обломский 1996, с. 146; Обломский, Родинкова 2014; Родинкова 2012, с. 153, 157—158). Оскільки вузькодатованих знахідок немає, можливе датування в межах всієї третьої чверті I тис. н. е., тобто усього періоду існування колочинської культури (Обломский 2016а, с. 54—61).

2. **Березівка**, курганий могильник (Охтирський р-н). До 1902 р. здійснено дослідження курганної групи біля хут. Березівка, в одному з курганів В. Ю. Данилевич та К. М. Мельник виявили дві пальчасті фібули (Данилевич 1905, с. 427—428, 432; Корзухина 1996, с. 402, табл. 59: 1, 2; Родинкова 1996а, с. 161, рис. 101: 7; 102: 5). Вважається, що ці знахідки походять з інгумаційного впускного поховання з речами кола «старожитностей антів» (Синиця 1999, с. 102). Знахідки

зберігалися в Музеї Харківського університету та були втрачені в роки Другої світової війни.

Курганий могильник розташовувався ліворуч від дороги між хут. Березівка і с. Ницаха, на невисокому підвищенні, що зі сходу здіймалося над широкою річковою долиною. Він складався з 10 насипів, розміщених у два ряди — північна і південна підгрупи. Насипи сильно постраждали під час вирубки лісу і подальшого корчування пнів. Дев'ять з них, що розташовані компактно, були досліджені, а ще один (десятий) курган розміщувався трохи осторонь. Північна підгрупа майже вся виявилася пустою.

Насипи курганів 0,3—0,6 м заввишки, округлістю «20—40 кроків». Вони склалися із супіску, а на рівні горизонту починався пласт дуже щільного глею, потужність якого доходила в деяких курганах до 1 м. Цей пласт містив у собі домішки дрібного вугілля, підгрунтової глини та білого річкового піску. У насипу і ґрунті навколо курганів траплялися уламки ліпного посуду.

У кургані 1 нижче рівня горизонту на глибині 0,6, 0,75, 0,94 і 1,0 м виявлено чотири тонкі шари білого кольору. В них зафіксовано низку однакових знахідок: дрібне вугілля, фрагменти перепалених людських кісток і уламки ліпного посуду. На глибині 0,94 м у південній частині насипу виявлено зітлілі кістки людини. У цьому похованні збереглися лише кістки черепа та ще кілька кісток, визначити які не вдалося. На одній з кісток зафіксована пальчаста фібула 1. Недалеко від фібули виявлено фрагмент глиняного «двускатного» (біконічного?) прясельця, прикрашеного двома рядами шнурового орнаменту. Його висота 2,0 см, найбільший діаметр 2,8 см, діаметр основи 2,0 см. У роботі В. Ю. Данилевича є фото речей із розкопок курганів поблизу с. Буді і хут. Березівка, однак не вказано, звідки та із яких курганів вони походять. Опис прясельця не дозволяє віднести його до кола слов'янських виробів.

На всій площі кургану траплялися перепалені кістки, уламки груболіпної кераміки і невеликі фрагменти кременю. Під тим місцем, де знайдена перша фібула, на глибині 1,0 м (тобто на 6 см глибше), у шарі білого річкового піску потужністю в кілька сантиметрів була виявлена фібула 2 дніпровського кола і денце посудини. Нижче цього шару розташовувався материк (Данилевич 1905, с. 427, 428, 432).

1. Фібула пальчаста бронзова лита. Застібка має напівкруглу голівку із п'ятьма пальцевими відростками грибоподібної форми. Один частково об'єднаний. На верхньому щитку два волютоподібних завитки. Дужка вигнута, у центрі має виступ з боків. Ніжка видовжено-ромбічної форми. Вздовж периметра нанесено бордюри. Біля дужки та по середині він оздоблений двома парами бокових округлих виступів. Верхні біля дужки — із маленькими отворами. У нижній частині ніжки оформлено дзьобоподібні виступи, звернуті вниз. На них нанесено три крапки. Центральна частина застібки орнаментована композицією з крапки, чотирьох завитків, «гало-

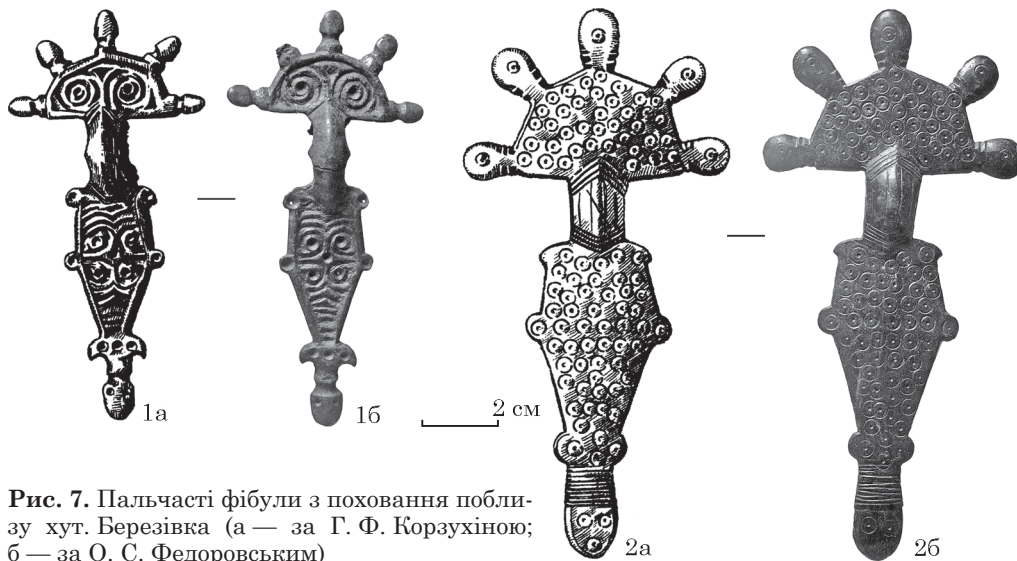

Рис. 7. Пальчасті фібули з поховання поблизу хут. Березівка (а — за Г. Ф. Корзухіною; б — за О. С. Федоровським)

чок» і рисок. Закінчення ніжки оформлено у вигляді грибоподібного виступу із двома крапками, що імітують очі. Зі зворотного боку була зафіксована залізна голка (рис. 7: 1). Довжина фібули 11,8 см, ширина верхнього щитка 2,5 см.

Цікаво, що в архіві О. С. Федоровського є кілька прорисовок цієї фібули (Федоровський б. р.). Однак дещо змінено форму виступу на ніжці: він зображений прямим, а не дзьобоподібним. В одному випадку ця фібула була поміщена на рисунок із низкою речей Зайцівського скарбу (Корзухіна 1996, табл. 106), що належить до кола Пастирських комплексів. Там же є й одна з лунниць з Козіївсько-Новоодеського скарбу (Корзухіна 1996, табл. 52: 10—12; Родинкова 2003b), що належить до кола Мартинівських скарбів. Тобто на рисунку зображені різні речі, з різних комплексів. Проте цю ілюстрацію використовував О. М. Приходнюк для обґрунтування хронології побутування різних типів фібул (Приходнюк 2000, с. 68, рис. 8; 2005, с. 54, рис. 67). Слід зазначити, що рисунок цієї фібули у такому вигляді опублікований О. С. Федоровським, де місцем знахідки вказано «хутір Березівка». Дослідник відносив це поховання до готських старожитностей і датував у межах VI ст. (Федоровський 1927, с. 34, рис. 54).

М. М. Казанський вважає, що ця застібка є дунайською германською фібулою VI ст. (Казанський 2014а, с. 79, рис. 31: 1). Знахідку з Березівки дослідник виділяє в окрему серію «Березівка», зарахував її до германських пальчастих фібул дунайського походження, а прототипами цієї серії вважає застібки зі східногерманського (готського) поховання в Белграді, що датується другою половиною V ст. (Казанський 2014b, с. 192—193, рис. 5: 2; 6). За орнаментом березівська фібула подібна до східногерманських фібул типу Арчар-Істрія, що датуються другою половиною V ст. і поширені переважно на південь від Дунаю, у східній частині Балкан (детальніше про ці застібки див.: Казанський 2020). Тож загалом дунайську германську фібулу з Березівки М. М. Казанський пропонує датувати в межах 530—600 рр.

Проте цілком можливо, що як прототипи цієї застібки можна розглядати фібули кола Керч — підгрупа А, вид VII, варіант 10 (Засецкая 1998, с. 408—409, 455—456, рис. 3: 15, 16, табл. VIII; Минаян 1998, с. 485—486). Цей варіант представлений виробами з Керчі, що були придбані 1891 р. у Е. Запорожського. Вони відрізняються від березівської застібки орнаментальними мотивами оформлення щитків голівки і ніжки, однак нагадують її за загальними обрисами. Датуються ці застібки другою половиною V ст. (Засецкая 1998, с. 425).

2. Фібула пальчата лита бронзова дніпровського кола. Має напівкруглу голівку з п'ятьма пальцевими виступами. Поверхня голівки прикрашена циркульним орнаментом. Пальцеві виступи в нижній частині мають по дві ледь помітні врізні лінії. У центрі кожного відростка нанесено циркульний орнамент. Дужка широка, відділена від голівки та ніжки трьома рядами врізних ліній та прикрашена трьома паралельними поздовжніми врізними лініями на скосах. Ніжка ромбічної форми з трьома парами виступів по боках: верхні біля дужки маленький крючкоподібні, інші — округлі. На верхній ніжці нанесено циркульний орнамент. Ніжка на кінці має завершення у вигляді голівки тварини з трьома циркульними орнаментами, яке відділене 12 врізними лініями (рис. 7: 2).

Знахідка належить до типу П.С, за І. О. Гавритухіним (Гавритухін 1996а, с. 37). Це один із найпоширеніших типів пальчастих фібул у слов'ян. Найближчі аналогії походять з Козіївсько-Новоодеського (Корзухіна 1996, табл. 45: 2) і Колосківського (Там само, табл. 99: 1, 2; 100: 1) скарбів, з Харківської обл. (Шаблавина 2004, с. 244, 247, рис. 1; 2) та околиць В'язовна Тульської обл. (Воронцов 2014, с. 318, рис. 2: 18; 2016, с. 228, рис. 24: 8). Також подібні застібки виявлені на могильниках Суук-Су в зруйнованому похованні (Корзухіна 1996, с. 424, табл. 113: 1, 2) та Лучисте в склепі 43, шар 2, поховання 4 (Айбабин, Хайредина 2014, с. 51, табл. 11: 6). Останній комплекс

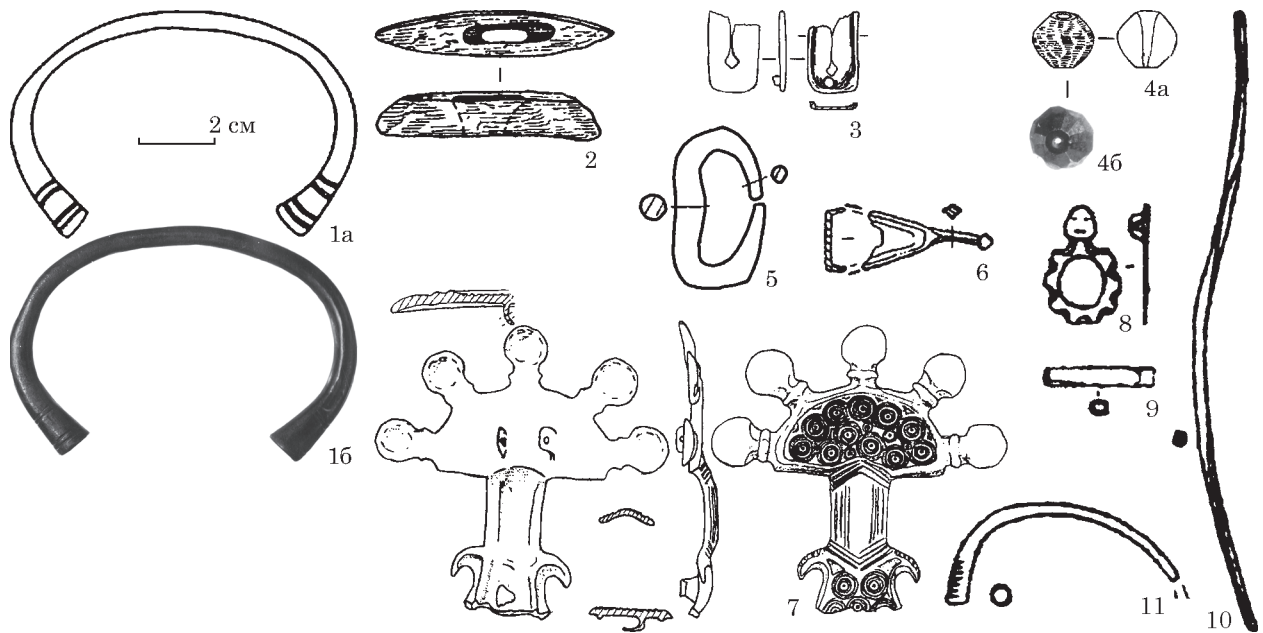

Рис. 8. Окремі знахідки прикрас раннього середньовіччя із Сумщини: 1, 2 — Великі Будки, городище; 3, 4 — Великі Будки, поселення; 5, 6 — Красне 4; 7 — Мала Рибниця; 8—11 — Рябівка 3 (за: 1a — Горюнов 1981; 1b — Ильинская 1946; 4a — Горюнова, Родинкова 1999; 4b — Горюнова, Романова 1981)

датується в межах третьої чверті VII ст. (Айбабин, Хайрединова 2014, рис. 1).

Є. В. Синиця датує поховання з Березівки другою половиною VII ст. (1999, с. 102). Однак слід враховувати, що фібули та окремі прикраси, характерні для скарбів Мартинівського кола, починають побутовувати у слов'ян з другої половини / кінця VI ст. (Гавритухин, Обломский 1996, с. 146). Це в часі співпадає з хронологією, що була запропонована дослідниками для першої застібки з Березівки. Тож, можливо, дата поховання — кінець VI ст.

3. **Великі Будки**, городище (Роменський р-н). На скіфському городищі розташованому на правому березі р. Терн (басейн Сули), експедицією під керівництвом В. А. Іллінської під час зачистки внутрішньої сторони валу, на глибині 1,55 м виявлено браслет. Також з території пам'ятки походить перехрестя меча, посуд і прясельця епохи раннього середньовіччя (Ільинская 1946; 1968; Іллінська 1949, с. 145). Знахідки зберігаються в Наукових фондах ІА НАН України. Місце зберігання браслета та гарди уточнюється.

1. Бронзовий браслет з потовщеними орнаментованими кінцями (рис. 8: 1a; 1b; Ильинская 1968, с. 60—61; Горюнов 1981, с. 106; Родинкова 1996a, с. 157).

Він належить до виробів з розширеними (округлими) й орнаментованими кінцями — тип II, підтип орнаментованих (прикрашені гравійованими паралельними і перехресними лініями), за В. Є. Родинковою (Родинкова 2003a; Родинкова, Седин 2004, с. 240) чи до типу А (із розширеними круглими кінцями), за А. М. Обломським (Обломский 2016a, с. 52).

Найближчі аналогії (за системою орнаментатії) походять з Никодимового (Родинкова, Седин 2004, с. 242, рис. 4: 2; Обломский 2016a,

с. 52, рис. 41: 5), Могилева-Зміївки (Марзалюк 2011, мал. 17: 5), два вироби із Зимного (Ауліх 1962, с. 100—102; 1972, с. 66—69, табл. XIII: 2, 6), Києва, вул. Трьохсвятительська (Корзухина 1996, с. 353, табл. 77: 6), могильників колочинської культури, а саме Усох, поховання 4 (Падин 1960, с. 318, рис. 2: 5), Леб'яже, поховання 39, 44, 69 (Липкинг 1974, с. 148—150; Тихомиров 1990), Картамишево II, поховання 36 та культурного шару (Горюнова 2004, с. 21, 25, рис. 6: 11). Аналогічний виріб також виявлено в культурному шарі поселення Рябівка 3 (див. далі).

Загалом подібного типу браслети (з розширеними орнаментованими кінцями) з'являються ще в гунський час і відомі серед прикрас завершальної стадії існування стилю східноєвропейських варварських виїмчастих емалей (див. посилання на літературу: Володарець-Урбанович 2022, с. 380—381). Відомі вони і впродовж усього раннього середньовіччя (Володарець-Урбанович 2015, с. 95—98; Ганюченко, Володарець-Урбанович 2019, с. 134—139). Однак більш близькі аналогії за системою орнаментатії вказують лише на ранне середньовіччя. Так, на городищі Никодимове наявні знахідки VII ст. (Седин 2012; Обломский 2016a, с. 55). Кераміка з городища Зимно має як «архаїчні», так і «пізні» риси (Гавритухин 2005, с. 454), хоча більшість прикрас з пам'ятки можна датувати в межах VII ст. (Гавритухин 1996c, с. 137). Могильники Картамишево II (Горюнова 2004, с. 27) і Леб'яже (Тихомиров 1990, с. 145) датовані в межах VI—VII ст.

2. Невелике залізне масивне перехрестя (гарда) від кинджала чи короткого меча. Загальна довжина 6,3 см (рис. 8: 2).

Воно належить до «азійського» типу, за В. Менґінім (Menghin 1995). За визначенням М. М. Казанського, такі вироби побутовують від римського

до гунського часу, тобто до 470/480 рр. (Казанский 2015, с. 49, 80). Крім браслета і гарди, на городищі відомі знахідки посуду та пряслиць колочинської культури (Іллінська 1949, с. 145; Ильинская 1968).

Гарда може вказувати на наявність на городищі матеріалів раннього етапу колочинської культури, хоча її приналежність до раннього середньовіччя й не беззаперечна. Особливо враховуючи, що серед керамічного матеріалу із пам'ятки походить близько десятка фрагментів гончарного посуду черняхівської культури¹. До речі, у звіті В. А. Іллінської про обстеження пам'ятки в 1946 р. дані про цю знахідку відсутні (Ильинская 1946).

4. **Великі Будки**, уроч. Хутір, поселення (Роменський р-н). У 1981 і 1982 рр. на поселенні розташованому на лівому березі р. Терн проведено розкопки під керівництвом Г. О. Романової і В. М. Горюнової (Горюнова, Романова 1981; Горюнова 1982). Знахідки зберігаються в фондах Інституту історії матеріальної культури (РФ).

1. Уламок бронзового литого наконечника ремня «геральдичного» стилю. Збереглася нижня частина з прорізу у вигляді «замкової щілини» (рис. 8: 3). Він походить з культурного шару (Горюнова, Родинкова 1999, с. 190, рис. 45: 2). Виріб належить до наконечників з прямими чи злегка прогнутими боками, за І. О. Гавритухіним (Гавритухин 1996b, с. 32), до відділу 1, підвідділу 1, типу 6, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 119) або до типу (D) I-1, варіанту 6, за А. В. Скибою (2016, с. 35, рис. 49: 5). Найближчі аналогії походять з поселення Пени (Радюш 2010), Кагарлика (Левченко 2001, с. 26, рис. 1: 4) і Чернігова (Корзухина 1996, табл. 94: 30).

Знахідка належить до виробів «геральдичного» кола. Такі оздоби пояса побутують від середини VI до середини / третьої чверті VII ст. (Гавритухин 1996c, с. 95; 2001; Даскалов 2012, с. 25; Мاستькова, Казанский, Сапрыкина 2016, с. 87—88; Скиба 2016, с. 75—83). Це датування не суперечить іншим, хоч і вужчим, що були запропоновані (Родинкова 1996b, с. 126, 127; Горюнова, Родинкова 1999, с. 190).

2. Намистина багатогранна, виготовлена з непрозорого чорного скла (рис. 8: 4а, 4б; Горюнова, Родинкова 1999, с. 190, рис. 45: 3). Виявлена у верхній частині заповнення споруди 2. Імовірно, не пов'язана із самим об'єктом. Поруч на глибині 0,67 м виявлено скарб (Горюнова 1987; 1992; Горюнова, Родинкова 1999, с. 196).

На жаль, для слов'янських старожитностей не розроблено типологію намистин, немає каталогів подібних знахідок, тому чітко назвати аналогії виробу з Великих Будок неможливо. Дослідниці зазначають, що більш-менш схожі вироби відомі в Центральній Європі, Подунав'ї та на Близькому Сході (Горюнова, Родинкова 1999, с. 190).

5. **Красне 4**, поселення (Кіотопський р-н). Поселення розташоване на правому березі

1. Матеріали пам'ятки вимагають ґрунтовнішого аналізу. Його планується здійснити в наступних роботах.

р. Сейм, за 1,7 км західніше центру села. Досліджувалося А. М. Обломським 1991—1992 рр. До матеріалів раннього етапу колочинської культури належить споруда 2 і знахідки з культурного шару. Серед них — пряжка і фрагмент гарди (Обломский, Терпиловский, Приймак 1991, с. 25—26). Місце зберігання знахідок уточнюється.

1. Залізна рамка вертикально-овальної масивної пряжки (рис. 8: 5). Вона кругла в перетині, має потовщення і слабкий вигин ззовні. У місці кріплення до ремню її стончені кінці сходяться, але не зімкнуті (Обломский 2003, с. 235, рис. 16: 10).

Подібного роду пряжки серед старожитностей центральноєвропейського кола датовані періодом D, за К. Годловським чи C 3 і D 1, за Я. Тейлером (середина IV — початок V ст.), хоча такі вироби відомі і в ранньосередньовічних матеріалах (Обломский 2003, с. 235).

Отже, ця знахідка вказує, що колочинські матеріали належать до раннього етапу культури.

2. Фрагмент бронзового перехрестя (гарди) (рис. 8: 6). Збереглася частина широкої овальної в плані і швелероподібної в перетині основи зі слідами підпрямокутного отвору в центрі. Від неї відходить ромбічний у перетині стержень з округлоконічною шишкою на кінці (Обломский 2003, с. 235, рис. 16: 15).

Точні аналогії такій знахідці невідомі (Казанский 2015, с. 51, 80), тому її датування залишається відкритим.

6. **Мала Рибиця 3**, поселення (Сумський р-н). Пам'ятка розташована за 1 км північніше села. У 1991 р. під час її огляду на оранці виявлено фрагмент пальчастої фібули дніпровського кола (Обломский, Терпиловский, Приймак 1991, с. 11, рис. 50). Знахідка зберігається в Сумському обласному краєзнавчому музеї.

Фрагмент верхньої частини литої фібули, виготовленої з мідного сплаву, являє собою пластину голівки у формі півкола з п'ятьма відростками-пальцями і верхню частину ніжки, з'єднані короткою дужкою. Загальні розміри 7,8 × 4,0 см.

Щиток голівки вздовж периметра прикрашений бордюром, всередині оздоблений сімома подвійними концентричними колами, розташованими дугою, та ще чотирма подвійними і трьома одинарними, що безсистемно заповнюють вільний простір. П'ять пальчастих виступів округлої форми з боковими виїмками на ніжці, що з'єднує з пластиною голівки. Самі ніжки декоровані псевдокільцями. На звороті голівки на відстані 1,2 см одна від одної розташовані дві стійки для кріплення пружини. Щиток ніжки зберігся лише частково. У верхній частині, на кутах він мав дзьобоподібні відростки, прикрашені вздовж периметра бордюром з насічками по зовнішньому краю. Сама поверхня ніжки була оздоблена як на голівці подвійними концентричними колами, п'ять з яких є на фрагменті щитка. На зворотному боці верхньої частини ніжки зберігся невеличкий пластинчастий голкоприймач. Щитки з'єднані короткою слабовигнутою дужкою 3,0 см завдовжки і 1,4—1,5 см завширшки. Вона при-

крашена трьома врізними лініями біля щитків і трьома—чотирма паралельними поздовжніми жолобками на скосах по боках (рис. 8: 7).

Знахідка належить до типу IV.C, за І. О. Гавритухіним (Гавритухин 1996а, с. 37; детально: Гавритухин, Приймак 2001—2002). Найближчі аналогії походять із Менського (Корзухіна 1996, табл. 77: 1), Колосківського (Корзухіна 1996, табл. 99: 3), Углівського (Корзухіна 1996, табл. 98: 1) та Курилівського (Родинкова 2010, с. 80, 85, рис. 1: 1) скарбів, Драксинь (Курта 2011, с. 179, рис. 8: 14), могильника Лучисте: склеп 36, шар 2, поховання 9 (Айбабин, Хайрединона 2008, с. 105, табл. 120: 2), склеп 65, шар 1, поховання 2 (Айбабин, Хайрединона 2014, с. 95, 99, табл. 132; 133) і поховання 152а (Хайрединона 2017, с. 233, 237).

Поховання 9 склепу 36 та поховання 152а датовані в межах першої половини VII ст. (Айбабин, Хайрединона 2008, рис. 18; Хайрединона 2017, с. 242), а поховання 2 склепу 65 — другою половиною VII ст. (Айбабин, Хайрединона 2014, рис. 6).

Пальчата фібула з Малої Рибиці має аналогії серед прикрас, характерних для скарбів кола Мартинівки чи першої хронологічної групи (Щеглова 1990). Формування самого вбрання, елементом якого є такі застібки, розпочалося у другій половині / кінці VI ст. (Гавритухин, Обломський 1996, с. 146), а «заховання» таких скарбів припадає на середину — третю чверть VII ст. (Казанський 2014, с. 53—55; Обломський, Родинкова 2014; Родинкова 2012, с. 153, 157—158).

7. Рябівка 3, поселення і могильник (Охтирський р-н). Поселення розташоване на правому березі р. Ворсклиця, досліджувалося Р. В. Терпиловським та А. М. Обломським у 1990 р. Виявлені матеріали скіфського часу, київської, пеньківської культур, пізньозарубинецького типу (Грині) та сахнівського кола, а також чотири поховання-гілопокладення з речами кола «старожитностей антив». Знахідки зберігаються в Сумському обласному краєзнавчому музеї.

На поселенні, на ділянці тимчасово запусілого пеньківського селища, було здійснено поховання чотирьох осіб. Причому поховання 3 і 4 перерізали пеньківські житла, а поховання 1 було перекрите більш пізньою ямою. Останній факт вказує на те, що згодом життя на поселенні відновилося. Елементи поховальної практики (північно-східна орієнтація, супроводжуючі поховання коней) є характерними для поховальних пам'яток ранньосередньовічних кочовиків (Обломський, Терпиловський 1993; 2001, с. 11—12, 14—16). Поховання 2 дорослого чоловіка супроводжувалося прикрасами геральдичного кола, що мають досить широкий етнокультурний контекст. Дитячі поховання 1 і 4 містили серед поховального інвентарю браслети з кінцями у вигляді «змійних» голівок, що загалом характерні для слов'янських старожитностей, хоча аналогії таким виробом відомі на Північному Кавказі і в Криму. Дослідники поховання датують його в загальних межах VII ст. (Обломський, Терпиловський 1993, с. 171) чи навіть вужче — остання чверть VII ст. (Синиця 1999, с. 102; Комар 1999, с. 115).

Поховання 1 здійснене в овальній ямі розмірами (0,62—0,84) × 1,28 м з верхнього краю та (0,46—0,5) × 1,24 м на дні, орієнтованій із незначним відхиленням за лінією північний схід — південний захід. Її контури простежені на рівні материка. Глибина становила 0,3 м. Від скелета зберігся лише череп, що лежав у північно-східній частині могили лицем на південний захід (рис. 9: 1; 11: 1, 2). З південно-західного боку від черепа, впритул до нього, на дні ями виявлена намистина із безколірного скла (рис. 9: 2), а за 0,2 м на тій же глибині — бронзовий браслет зі сплюсненими кінцями (рис. 9: 3), один з яких (підтрикутний) оздоблений двома паралельними лініями, а інший — кількома рельєфними горбиками. У похованні була дитина віком 4—5,5 років.

Поховання 2 здійснене в овальній ямі розмірами (0,8—0,9) × 2,56 м з верхнього краю та (0,46—0,8) × 2,44 м на дні, що була простежена на рівні материка. Глибина 0,87 м, яма орієнтована як і у похованні 1. У південно-західній частині ями, у верхній частині заповнення виявлено фрагмент черепа людини, а нижче — два яруси кісток. У верхньому були кістки коня, що концентрувалися в центральній частині могили, а в нижньому — переважно кістки людини, хаотично розкидані по ямі (рис. 9: 4; 11: 3). У заповненні могильної ями виявлено кілька індивідуальних знахідок (рис. 9: 5—8): круглий у перетині зігнутий навіл залізний стержень, цільнолита бронзова пряжка з «геральдичним» щитком, прикрашеним прорізами, фрагменти дуже тонкої срібної накладки. Вище поховання (у культурному шарі) виявлено фрагмент бронзової накладки з фігурним вирізом на звороті.

У могилі знайдено останки двох чоловіків. Одному належить фрагмент черепа з верхньої частини заповнення, а іншому — майже всі інші кістки, зокрема й фрагменти черепа і нижньої щелепи. Хоч кістяк другого похованого також не повний — деякі кістки (ліктюва, права мала стегнова, плечова та ін.) зламані, частина фрагментів втрачена, імовірний вік другого похованого 45—50 років.

Поховання 3. Яма простежена частково, лише там, де вона врізалася в підлогу споруди 6. Глибина ями від рівня материка 0,64 м. Імовірно, вона мала овальну форму. Її збережена частина 0,7 м завдовжки і 0,5—0,6 м завширшки. На дні лежав кістяк хлопчика віком 10—11,5 років, орієнтований головою на північ—північний схід. Він був у анатомічному порядку, хоча й відсутні окремі кістки обох рук і стопи лівої ноги. Ліва рука зігнута в лікті лежала на стегні. Над скелетом на глибині 0,02—0,18 м від материка (у заповненні споруди 6) виявлені кістки передньої частини коня в анатомічному порядку, орієнтовані у тому ж напрямку, що і кістяк людини, але зміщені на 0,7 м на південе—південний захід від нього (рис. 10: 1; 11: 4). Поховання без інвентарне.

Поховання 4 здійснене в овальній ямі, що була простежена на рівні материка біля споруди 7. Вона орієнтована за лінією північний схід—пів-

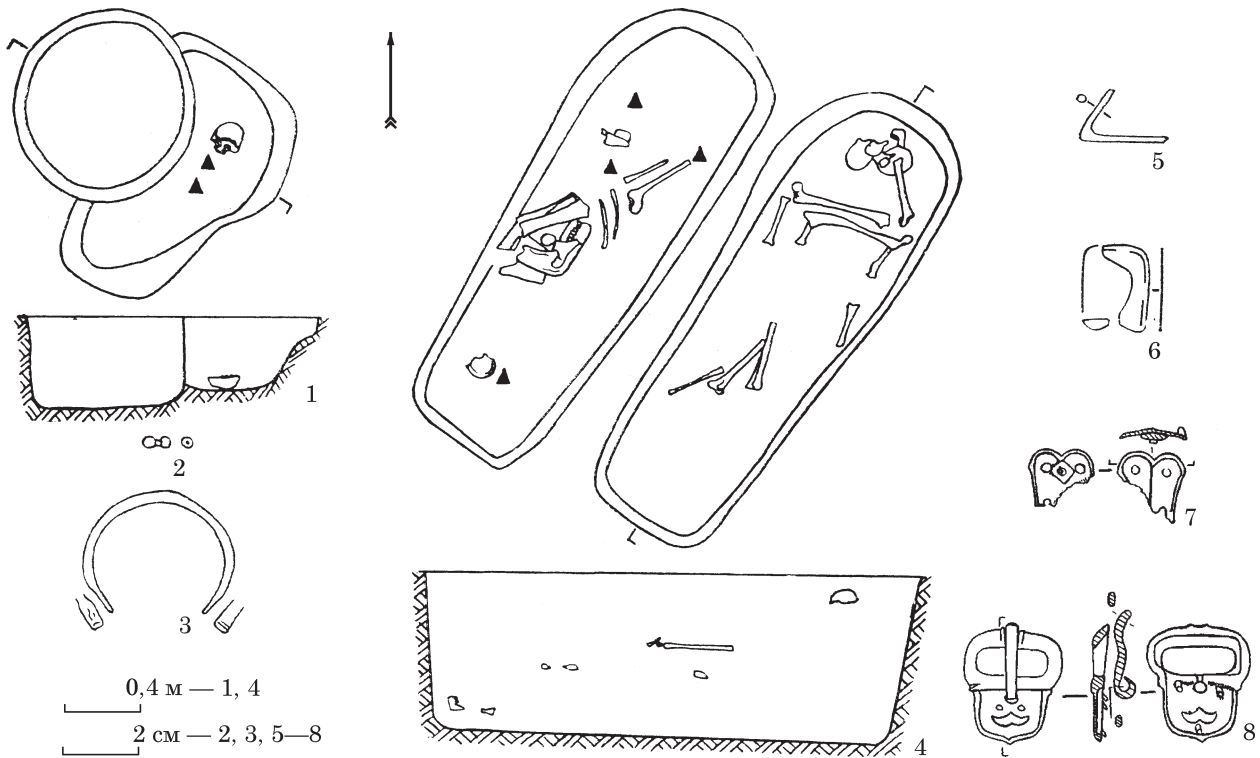

Рис. 9. Рябівка 3, поховання: 1—3 — № 1 (1 — план і профіль; 2 — намистина; 3 — браслет); 4—8 — № 2 (4 — план і профіль; 5 — залізний стержень; 6 — фрагмент тонкої срібної накладки; 7 — фрагмент бронзової накладки з фігурним вирізом; 8 — бронзова пряжка із «геральдичним» щитком)

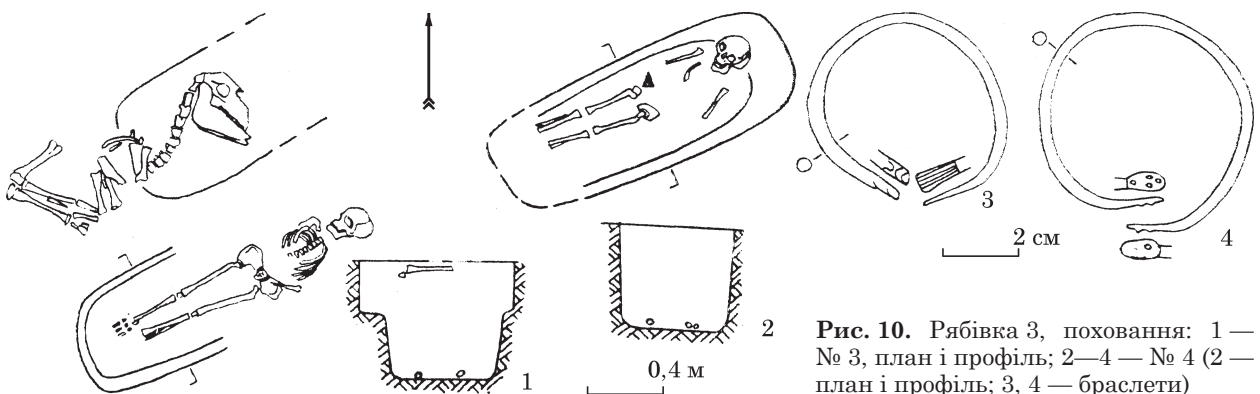

Рис. 10. Рябівка 3, поховання: 1 — № 3, план і профіль; 2—4 — № 4 (2 — план і профіль; 3, 4 — браслети)

денний захід, була 0,35—0,55 м завглибшки, мала розміри (0,5—0,6) × 1,65 м у верхньому і (0,4—0,5) × 1,3 м у нижньому контурі. На дні ями в анатомічному порядку лежав кістяк дівчинки віком 11—12,5 років, орієнтований головою на північний схід. Кістяк зберігся погано — майже повністю розклалися маленькі кістки (рис. 10: 2; 11: 5, 6). Біля ліктьової частини правої руки виявлено бронзовий браслет зі сплюсненими кінцями (рис. 10: 3, 4). Один його кінець оздоблений так, що нагадує зміїну голівку, а інший — частими поздовжніми рисками. Подібний браслет, що явно складав пару першому, виявлений у верхній частині заповнення ями 104 за 0,46 м південніше поховання. На його сплюснених кінцях є орнамент у вигляді горбиків. До ями його могли занести землерийні тварини.

1. Браслети з кінцями у вигляді «зміїних голівок» із поховання 1 (1 екз.) та 4 (2 екз.) належать

до типу 1, за типологією В. Є. Родінкової (Родінкова 2003а, с. 67). Аналогічні вироби виявлені у складі Хацьківського (Корзухина 1996, табл. 22: 48, 49), Козіївко-Новоодеського (Корзухина 1996, табл. 51: 2, 3, 6—12), Колосківського (Корзухина 1996, табл. 104: 1—7), Трубчевського (Приходнюк, Падин, Тихомиров 1996) та Суджа-Замостянського (Родінкова, Сапрыкіна, Сычева 2018, рис. 3: 3) скарбів кола Мартинівки, Пастирського скарбу 1892 р. (Корзухина 1996, с. 375, табл. 24: 1—4) другої хронологічної групи (Гавритухин, Щеглова 1996, с. 53) та на пам'ятках пенківської культури: поселеннях Звонецьке (Бодянский 1960, рис. 1: 9), Хитці (Горюнов 1981, рис. 28: 8, 9), Волоське, Ірпень (о. Підкова) (Приходнюк 1998, рис. 71: 5, 11, 13, 15; 75: 4) і могильнику на о. Кизилевий (Бодянский 1960, рис. 4: 7). Одна знахідка відома на колочинському поселенні Олександрівка I (Терпиловський, Шекун 2004, с. 231, рис. 11: 6).

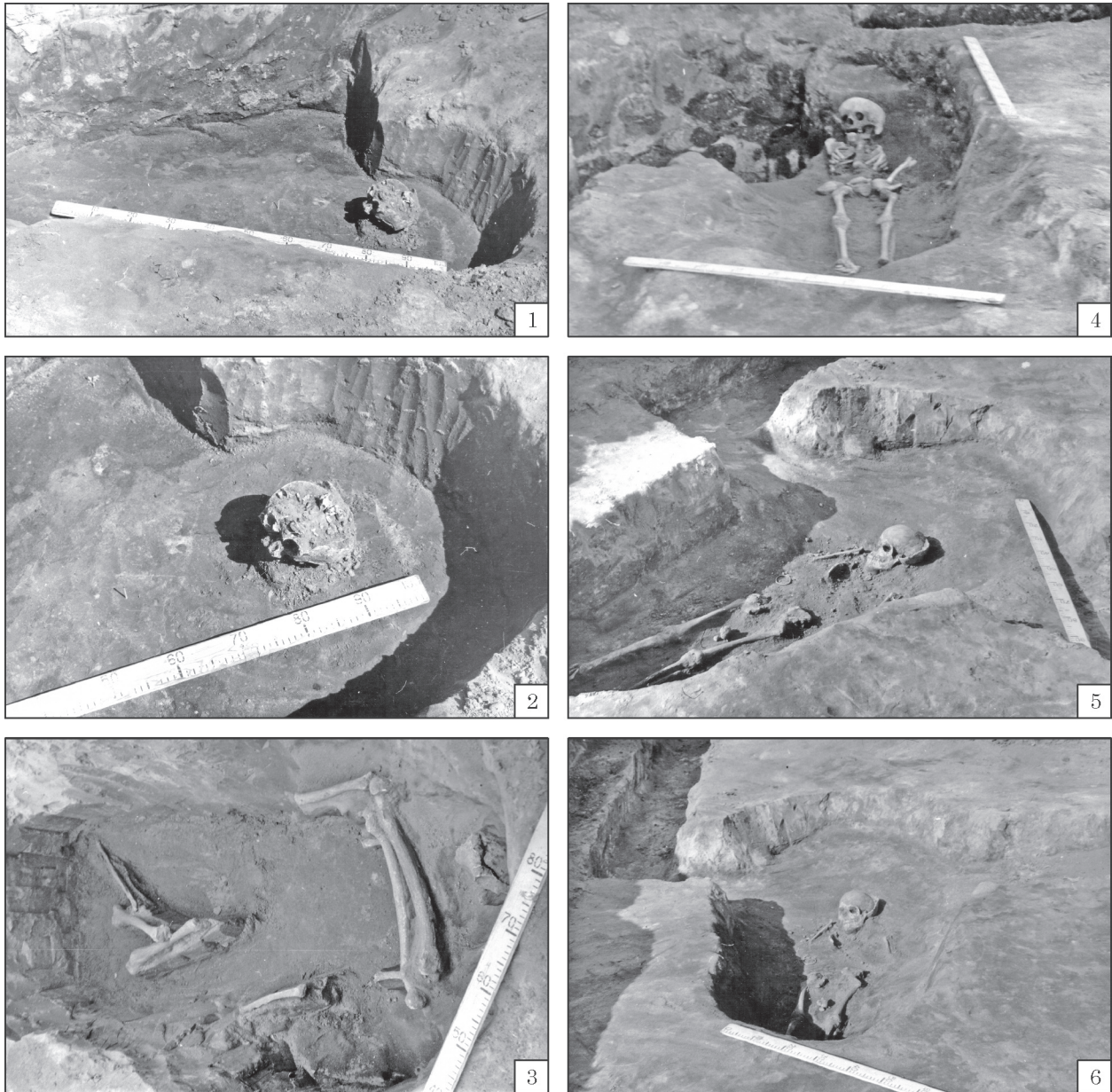

Рис. 11. Рябівка 3, поховання (за: Обломский, Терпиловский, Приймак 1991): 1 — поховання 1, вигляд із півдня; 2 — поховання 1, вигляд зверху; 3 — поховання 2, нижній рівень скупчення кісток, вигляд зі сходу; 4 — поховання 3, вигляд з північного сходу; 5 — поховання 4, вигляд з південного сходу; 6 — поховання 4, вигляд зі сходу

Крім аналогій серед слов'янських старожитностей, слід також згадати синхронні вироби з Північного Кавказу. Перелік таких знахідок для цього регіону, зокрема, був складений А. В. Мاستиковою (Мастыкова 2009, с. 67—69, рис. 59; 62—64; Мастыкова, Казанский, Сапрыкина 2016, с. 17). Різні варіації цих виробів побутують впродовж усього раннього середньовіччя (Ахмедов 2016).

Такі браслети відомі і на ранньосередньовічних могильниках у Криму, причому вони не завжди поєднуються з прикрасами дніпровського походження. Вони представлені на таких пам'ятках як Суук-Су (Родинкова 1995), Лучисте (Айбабин, Хайрединона 2008; 2014) та Алонія (Турова, Черныш 2015) і побутують з кінця VI ст. (Айбабин,

Хайрединона 2008, рис. 19; 20). Тож, можливо, ці браслети були місцевими виробами.

2. Намистина (бісер) із безбарвного скла з поховання 1, можливо, належить до МЕР 110, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 17), датується за північнокавказькими аналогіями V—IX ст. Слід зазначити, що, на думку О. В. Комара, такі вироби набувають поширення в комплексах VIII—IX ст. (2006, с. 111).

У похованні 2 виявлено кілька знахідок.

3. Залізний стержень та фрагмент срібної накладки (4). Однак вони не мають чіткого визначення.

5. Досить цікавою є цілком відлита бронзова пряжка з «геральдичним» щитком, прикрашеним прорізами. Належить до відділу III, типу 3,

Умови виявлення й датування прикрас

№ на карті	Пам'ятка, категорія	Культурно-хронологічна приналежність	Об'єкт	Датування, ст.	Рис.	Література
16	Бездрик, могильник	Колочин	К. 2, п. 1	2 пол. V — VII	2—6	Обломский, Приймак, Терпиловский 2011
17	Березівка, могильник	Коло «старожитностей антів»	К. 1	2 пол. / кін. VI	7	Данилевич 1905, с. 427—428, 432; Корзухина 1996, с. 402, табл. 59: 1, 2; Родинкова 1996а, с. 161, рис. 101: 7; 102: 5; Синиця 1999, с. 102
18	Великі Будки, городище	Колочин	К. ш.	2 пол. V — VII	8: 1, 2	Ильинская 1968, с. 60—61; Горюнов 1981, с. 106; Родинкова 1996а, с. 157
1	Великі Будки, поселення	Те саме	К. ш.	2 пол. VI — VII	8: 3	Горюнова, Родинкова 1999, с. 190, рис. 45: 2, 3
15	Красне 4, поселення	Те саме	К. ш.	V	8: 4, 5	Обломский 2003, с. 235, рис. 16: 10, 15
19	Мала Рибича 3, поселення	Те саме?	П. м.	2 пол. VI — VII	8: 6	Гавритухин, Приймак 2001—2002
20	Рябівка 3, могильник	Коло «старожитностей антів»	Поховання	2 пол. VII?	9; 10	Обломский, Терпиловский 1993; Родинкова 1996а, с. 161
20	Рябівка 3, поселення	Пеньківка / Сахнівка	К. ш.	2 пол. V — VIII	8: 7—10	Обломский, Терпиловский 2001

Скорочення: к. ш. — культурний шар; п. м. — підйомний матеріал.

підтипу 2, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 1979, с. 33) чи типу ліроподібних пряжок, варіанту 3, за О. І. Айбабіним (Айбабин 1990, с. 41, рис. 40: 5—8). Ця пряжка близька до типів D 5, за М. Шульце-Дьоррлам — друга половина VI ст. (Schulze-Dörrlamm 2009, S. 159, 246), типу T. B. II. 1, за М. Даскаловим — друга чверть VI — початок VII ст. (2012, с. 37, обр. 56: 14) чи до групи С, типу VI. b., за Л. А. Трайковою — перші десятиліття VI — кінець VI / початок VII ст. (2017, с. 80—81, табл. 62: 574).

Найближча аналогія походить із поховання біля хут. Крупський (Семенов 1987, рис. 2; Атавін 1996, табл. 2: 2; Рашев 2000, табл. 26: 16). Комплекс, імовірно, можна датувати другою половиною VII ст., адже в ньому наявні поясні деталі з орнаментами із зерню. Такі вироби, за О. І. Айбабіним, включені до поясів IV типу, які набувають поширення у кочовиків саме в цей час (Айбабин 1990, с. 57). Інші аналогії серед кочівницьких старожитностей — «Царський курган» (Атавін 1996, табл. 16: 1), Ізобільне (Айбабин 1999, рис. 35: 15—18) та Спіфанове (Безуглов 1985, рис. 1: 3, 4).

6. Фрагмент бронзової накладки з фігурним вирізом зі звороту. Оскільки виріб обламаний, то важко точно визначити тип знахідки. Слід згадати іншу, теж фрагментовану, знахідку аналогічну Рябівській з Малої Перещепини (Левченко 1999, с. 168, рис. 4: 1).

Належить, можливо, до відділу 11, типу 1, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 154) чи типу (A) I-11, варіанту 1, за А. В. Скибою (2016, с. 19). Аналогії походять з кочівницьких комплексів — Сивашівка, курган 3, поховання 2 (Скиба, Хардаев 2017, с. 235), хутір Чапаївський (Атавін

1996, табл. 7: 1—3) та Бережанівка I, курган 1, поховання 7 (Рашев 2000, табл. 14: 10).

Хоч, імовірно, ця знахідка може належати до кола поясних накладок відділу 39, за В. Б. Ковалевською (Ковалевская 2000, с. 160—161) чи типу (A) II-5, за А. В. Скибою (2016, с. 25). Найближча аналогія серед слов'янських старожитностей представлена в Трубчевському скарбі (Приходнюк, Падин, Тихонов 1996, рис. 8: 9).

Всі дослідники сходяться на думці, що цей некрополь був залишений однією родиною за дуже короткий проміжок часу. З усіх знахідок, фактично, лише пряжка має вузьке датування — друга половина VII ст., що загалом не суперечить датуванням поховань з Рябівки 3, запропонованим іншими дослідниками. Проте загалом знахідки з поховання 2 належать до горизонту геральдики — середина VI — середина / третя чверть VII ст. (Гавритухин 1996с, с. 95; 2001; Даскалов 2012, 25; Мاستькова, Казанский, Сапрыкина 2016, с. 87—88; Скиба 2016, с. 75—83).

7. Бронзова підвіска у вигляді солярного знака зі схематичним зображенням людського обличчя над ним (рис. 8: 8). Виявлена в культурному шарі біля могильника (Обломский, Терпиловский 1993, с. 167—170, рис. 2).

Аналогічних знахідок відомо не дуже багато. Кілька таких виробів походить із басейну р. Вороніж: поселення Ярок 9 — більш реалістичний; та Стаєво 4 — більш стилізований (Обломский 2016b, с. 132—133, рис. 13: 4, 6; 2016с, с. 12, рис. 22; 2018, с. 376, рис. 16: 13; 2021, с. 518—519, рис. 92: 5, 6; 2022, с. 56). Відома подібна знахідка (теж досить стилізована) з поселення Сидорове в Донецькій обл. (Кравченко, Петренко, Спинов 2011, с. 54,

рис. 1: 3). Проте подібні вироби не трапляються у закритих комплексах, тож точна хронологія таких прикрас все ще залишається дискусійною.

У культурному шарі поселення також зафіксовані знахідки.

8. Обрубки двох прямокутних у перетині дротів (рис. 8: 9, 10).

9. Фрагмент браслета з потовщеними кінцями, орнаментованими поперечними насічками (рис. 8: 11).

Браслет належить до виробів із розширеними (округлими) й орнаментованими кінцями — тип II, підтип орнаментованих (прикрашені гравійованими паралельними і перехресними лініями), за В. Є. Родінковою (Родінкова, Седин 2004, с. 240) чи до типу А (із розширеними круглими кінцями), за А. М. Обломським (Обломский 2016а, с. 52). Цей виріб з Рябівки 3 аналогічний до знахідки з городища Великі Будки, де були розглянуті аналогії та хронологія побутування таких прикрас.

Висновки. У роботі розглянуті знахідки прикрас третьої чверті I тис. н. е., що загалом походять із пам'яток і комплексів пенківської та колочинської культур. Зокрема зібрано інформацію про сім пунктів, з яких походить 24 знахідки. Більшість з них мають аналогії серед прикрас, характерних для скарбів кола Мартинівки чи першої хронологічної групи, за О. О. Щегловою (1990; 1999). Прикраси з їх складу датуються другою половиною VI — кінцем VII ст. (Гавритухин, Обломский 1996, с. 146), а «заховання» припадає на період середини — третьої чверті VII ст. (Родінкова 2012, с. 153, 157—158; Казанский 2014а, с. 53—55; Обломский, Родінкова 2014).

Лише знахідки з поселення Красне 4 (пряжка і гарда) та гарда з городища Великі Будки належать до раннього етапу існування колочинської культури.

Цікаво, що в усіх випадках знахідки окремих прикрас знайдені в регіонах, де відомі скарби кола Мартинівки (рис. 1). Так, у басейні Сейму відносно близько одне до одного розташовані три пункти: Шевченківський і Харівський скарби та поселення Красне 4, хоча ці знахідки і не синхронні між собою. У верхів'ях Сули в одному мікрорегіоні розташоване городище і поселення поблизу с. Великі Будки (Приймак 2017, с. 74). Завважимо, що на поселенні є й окремі знахідки і скарб. У верхній частині басейну Псла в межах Сумської обл. концентрується значний регіон зі знахідками скарбів кола Мартинівки: Нижня Сироватка, Мала Рибиця, Микільське, Миропілля та Могриця. Тут також відомо два пункти зі знахідками прикрас: Бездрик і Мала Рибиця. В басейні Ворскли в межах області відомо три скарби: Добрянське — Сидорова Яруга, Кам'янка і Пожня — та два пункти зі знахідками прикрас (Рябівка 3 і Березівка), які концентруються в басейні притоки — р. Ворсклиця.

Не менш цікаві спостереження щодо інгмацій з речами кола «старожитностей антив». По-перше, обидва пункти концентруються в одному мікрорегіоні — басейн р. Ворсклиця. По-друге, один пункт «курганний» (Березівка), інший —

«грунтовий» (Рябівка 3). «Вузьке» датування поховання з Березівки — кінець VI ст., а поховань з Рябівки 3 — друга половина VII ст.

Ці дані доповнюють інформацію про ранньосередньовічні скарби і етнокультурну ситуацію в цьому регіоні у часи раннього середньовіччя. Нагальним є також створення каталогу ранньосередньовічних слов'янських пам'яток Сумщини, що, безумовно, доповнить розуміння складних процесів раннього середньовіччя Дніпровського Лівобережжя.

ЛІТЕРАТУРА

- Айбабин, А. И. 1990. Хронология могильников Крыма позднеимперского и раннесредневекового времени. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, I, с. 3-86, 175-241.
- Айбабин, А. И. 1999. *Этническая история ранневизантийского Крыма*. Симферополь: Дар.
- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2008. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1977, 1982—1984 годов*. 1. Симферополь; Керчь: АДЕФ-Украина.
- Айбабин, А. И., Хайрединова, Э. А. 2014. *Могильник у села Лучистое. Раскопки 1984, 1986, 1991, 1993—1995 годов*. 2. Киев: Майстер Книг.
- Атавин, А. Г. 1996. Погребения VII — начала VIII вв. из Восточного Приазовья. В: Сташенков, Д. А. (ред.). *Культуры Евразийских степей второй половины I тысячелетия н. э.* Самара, с. 208-264.
- Ауліх, В. В. 1962. Металеві пряжки та прикраси з верхнього горизонту городища в с. Зимно Волинської області. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття та Волині*, 4, с. 92-105.
- Ауліх, В. В. 1972. *Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині*. Київ: Наукова думка.
- Ахмедов, И. Р. 2016. Браслеты с «антропоморфными» окончаниями из Пашковского могильника № 1. В: Мاستькова, А. В., Казанский, М. М., Сапрыкина, И. А. 2016. *Пашковский могильник № 1. 2: Исследование материалов Пашковского могильника № 1*. Москва; Санкт-Петербург: ИА РАН; Нестор-История, с. 214-232.
- Безуглов, С. И. 1985. Погребение кочевника VII в. н. э. на Нижнем Дону. *Советская археология*, 2, с. 248-252.
- Білинська, Л., Володарець-Урбанович, Я. 2020. Ранньосередньовічні скарби Сумщини: нові надходження та програма дослідження. В: Терентьев, В. С. (ред.). *Краєзнавчий збірник: статті й повідомлення*. Суми: Університетська книга, с. 8-17.
- Білинська, Л. І., Володарець-Урбанович, Я. В. 2022. Ранньосередньовічні скарби Сумщини: нові надходження та перспективи дослідження. *Археологія і давня історія України*, 2 (42), с. 121-133.
- Білинська, Л. І., Володарець-Урбанович, Я. В., Панікарський, А. В., Горбаненко, С. А. 2022. Пархомівський другий скарб раннього середньовіччя: попередні результати дослідження. *Археологія і давня історія України*, 3 (44), с. 263-281.
- Бодянский, А. В. 1960. Археологические находки в Днепровском Надпорожье. *Советская археология*, 1, с. 274-277.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2015. Браслети V — першої половини VIII ст. з Полтавщини: нові знахідки. *Археологія*, 2, с. 92-107.
- Володарець-Урбанович, Я. В. 2022. Про Т-подібну фібулу кола східноєвропейських варварських

віймчастих емалей з Шедієвого. *Археологія і давня історія України*, 3 (44), с. 374-384.

Володарець-Урбанович, Я. В., Сидоренко, О. В. 2021. Слов'янські прикраси раннього середньовіччя з полтавського Посулля: нові знахідки. *Археологія і давня історія України*, 1 (38), с. 362-382.

Воронцов, А. М. 2014. Поздний период существования мощинской культуры. *Краткие сообщения ИА РАН*, 235, с. 311-327.

Воронцов, А. М. 2016. Памятники мощинской культуры в третьей четверти I тыс. н. э. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V—VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 221-260.

Гавритухин, И. О. 1996а. Фибулы. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 36-40.

Гавритухин, И. О. 1996б. Детали ременной гарнитуры. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 22-36.

Гавритухин, И. О. 1996с. Датировка начальных фаз культуры Луки Райковецкой. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 136-139.

Гавритухин, И. О. 2005. Комплексы пражской культуры с датирующими вещами. In: Kaczanowski, P., Parczewski, M. (eds.). *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków, 19—21 listopada 2001*. Kraków: Księgarnia Akademicka, с. 401-461.

Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. 1995. Гапоновский клад (предварительная публикация). *Российская археология*, 4, с. 136-149.

Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. 1996. Днепровское Левобережье на заре средневековья: динамика историко-культурных процессов и клады. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 140-148.

Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. 2009. Гапоновский клад и малоизвестные события раннесредневековой истории Поднепровья. *Археологические открытия 1991—2004 гг. Европейская Россия*. Москва, с. 308-319.

Гавритухин, И. О., Приймак, В. В. 2001—2002. Пальчатая фибула из Малой Рыбицы. *Stratum plus*, 5, с. 91-99.

Гавритухин, И. О., Щеглова, О. А. 1996. Группы днепровских раннесредневековых кладов. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 53-57.

Ганощенко, В. В., Володарець-Урбанович, Я. В. 2019. Скарб кола Мартинівки з Правих Солонців Херсонської обл. *Археологія і давня історія України*, 3 (32), с. 126-150.

Горюнов, Е. А. 1981. *Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья*. Ленинград: Наука.

Горюнова, В. М. 1982. *Отчёт о работе Днепровского Левобережного археологического отряда Ленинградского отделения Института археологии АН СССР в 1982 году*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1982/156.

Горюнова, В. М. 1987. К вопросу об оловянных украшениях «антских» кладов. В: Пряхин, А. Д. (ред.). *Археологические памятники эпохи железа Восточноевропейской лесостепи*. Воронеж: ВГУ, с. 85-93.

Горюнова, В. М. 1992. Новый клад антского времени из Среднего Поднепровья. *Археологические вести*, 1, с. 126-140.

Горюнова, В. М. 2004. Могильник VI—VII вв. у с. Картамышево Обоянского района Курской области. В: Горюнова, В. М., Щеглова, О. А. (ред.). *Культурные трансформации и взаимовлияния в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем Средневековье*. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, с. 18-42.

Горюнова, В. М., Родинкова, В. Е. 1999. Раннеславянское поселение Великие Будки (Хутор). *Stratum plus*, 4, с. 167-219.

Горюнова, В. М., Романова, Г. О. 1981. *Отчёт о работе Днепровской Левобережной археологической экспедиции Ленинградского отделения Института археологии АН СССР*. НА ІА НАН України, ф. 64, 1981/141.

Данилевич, В. Е. 1905. Раскопка курганов около с. Буды и х. Березовки Ахтырского уезда Харьковской губернии. В: Уварова, П. С. (ред.). *Труды XII археологического съезда в Харькове*. I. Москва: Г. Лиснер и Д. Собко, с. 411-433.

Даскалов, М. 2012. *Колани и коланни украси от VI—VII век (от днешна България и съседните земи)*. София: Craft House Bulgaria.

Дьяченко, А. Г. 1978. Технология изготовления предметов из Цепляевского клада раннеславянского времени. В: Генинг, В. Ф. (ред.). *Использование методов естественных наук в археологии*. Киев: Наукова думка, с. 27-35.

Засецкая, И. П. 1998. Датировка и происхождение пальчатых фибул Боспорского некрополя раннесредневекового периода. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, VI, с. 394-478.

Ильинская, В. А. 1946. *Отчёт об археологической разведке Верхнего Посулья 1946 г.* НА ІА НАН України, ф. 64, 1946/22-а.

Ильинская, В. А. 1968. Новые данные о памятниках середины I тыс. н. э. в Днепровской Левобережной Лесостепи. В: Крупнов, Е. И. (ред.). *Славяне и Русь. К шестидесятилетию академика Бориса Александровича Рыбакова*. Москва: Наука, с. 55-61.

Іллінська, В. 1949. Розвідка пам'яток скіфського часу на Посуллі в 1946 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, II, с. 139-148.

Казанский, М. М. 2014а. Археологическая ситуация в Среднем Поднепровье в VII в. В: Обломский, А. М. (ред.). *Проблемы взаимодействия населения Восточной Европы в эпоху Великого переселения народов*. Раннеславянский мир, 15. Москва: ИА РАН, с. 138-177.

Казанский, М. М. 2014б. Славяне и дунайские германцы в VI веке: свидетельства письменных источников и некоторые археологические данные. В: Токарева, Е. П., Лушин, В. Г. (ред.). *Штрихи к портретам минувших эпох*. Археология, история, этнография, I (ММХIV). Зимовники: Зимовниковский краеведческий музей, с. 175-200.

Казанский, М. М. 2015. Вооружение и конское снаряжение славян V—VII вв. *Stratum plus*, 4, с. 43-95.

Казанский, М. М. 2020. Пальчатые фибулы типа Арчар-Истрия на Дунае и в Крыму. В: Рабинович, Р. А., Тельнов, Н. П. (ред.). *«На одно крыло — серебряная, На другое — золотая...»*. Сборник статей памяти Светланы Рябцевой. Кишинёв: Stratum plus, с. 47-54.

Ковалевская, В. Б. 1979. *Поясные наборы Евразии IV—IX вв. Пряжки*. Свод археологических источников, Е1-02. Москва: Наука.

- Ковалевская, В. Б. 2000. *Компьютерная обработка массового археологического материала из раннесредневековых памятников Евразии*. Пушино: ОНТИ ПНЦ РАН.
- Комар, А. В. 1999. Предсалтовские и раннесалтовский горизонты Восточной Европы. *Vita Antiqua*, 2, с. 111-136.
- Комар, А. В. 2006. Перещепинский комплекс в контексте основных проблем истории и культуры кочевников Восточной Европы VII — начала VIII в. *Степи Европы в эпоху средневековья*, 5: Хазарское время, с. 7-244, 413-432.
- Корзухина, Г. Ф. 1996. Клады и случайные находки вещей «древностей антов» в Среднем Поднепровье. Каталог памятников. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, V, с. 352-435, 586-705.
- Кравченко, Э. Е., Петренко, А. Н., Спинов, В. В. 2011. Исследования средневекового комплекса в с. Сидорово (Донецкая область) на Северском Донце в 2011 г. *Святогірський альманах 2011*, с. 50-58.
- Курта, Фл. 2011. Женщина из Дэнчень или к вопросу о фибулах тип II C по Вернеру. *Tyragetia. Archeologie Istorie Antică*, V (XXI), 1, с. 153-192.
- Левченко, Д. И. 1999. Некоторые находки VI—VII вв. с территории Полтавщины. *Полтавський археологічний збірник 1999*, с. 163-169.
- Левченко, Д. И. 2001. Знахідки VI—VII ст. з околиць Градизька в зібранні Полтавського краєзнавчого музею. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, с. 26-28.
- Липкинг, Ю. А. 1974. Могильники третьей четверти I тыс. н. э. в Курском Посемье. В: Третьяков, П. Н. (ред.). *Раннесредневековые восточнославянские древности*. Ленинград: Наука, с. 136-152.
- Марзалюк, І. 2011. Новия криниці па гісторії славянскага рассялення ў Магілёўскім Падняпроўі і Пасожжы. *Гістарычна-археалагічны зборнік*, 26, с. 97-118.
- Мастыкова, А. В. 2009. *Женский костюм Центрального и Западного Предкавказья в конце IV — середине VI в. н. э.* Москва: Гриф и К.
- Мастыкова, А. В., Казанский, М. М., Сапрыкина, И. А. 2016. *Пашковский могильник № 1. 2: Исследование материалов Пашковского могильника № 1*. Москва; Санкт-Петербург: ИА РАН; Нестор-История.
- Минасян, Р. С. 1998. Данные о способах изготовления крымских пальчатых фибул. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, VI, с. 479-489.
- Обломский, А. М. 2003. Ранние колочинские памятники Среднего Посеймья. *Материалы по археологии Беларуси*, 8, с. 234-248.
- Обломский, А. М. 2016а. Колочинская культура. В: Обломский, А. М., Исланова, И. В. (ред.). *Раннесредневековые древности лесной зоны Восточной Европы (V—VII вв.)*. Раннеславянский мир, 17. Москва: ИА РАН, с. 10-113.
- Обломский, А. М. 2016б. О двух типах славянских памятников Верхнего Подонья в эпоху раннего средневековья. В: Кызласов, И. Л. (ред.). *Степи Восточной Европы в средние века: Сборник памяти Светланы Александровны Плетневой*. Москва: Авторская книга, с. 119-147.
- Обломский, А. М. 2016с. Исследования раннесредневекового поселения Стаево 4 в Мичуринском районе Тамбовской области. В: Моисеев, Н. Б. (ред.). *Тамбовская старина: иллюстрированный научно-популярный альманах*, 5. Тамбов: ТПС, с. 11-25.
- Обломский, А. М. 2018. Раннесредневековое поселение Стаево 4 в Верхнем Подонье. В: Синика, В. С., Рабинович, Р. А. (ред.). *Древности. Исследования. Проблемы. Сборник статей в честь 70-летия Н. П. Тельнова*. Кишинёв; Тирасполь: Stratum plus, с. 355-387.
- Обломский, А. М. 2021. Глава 5. Ранние славяне в лесостепном Подонье в III—VII вв. В: Федюнин, И. В. (ред.). *Очерки археологии лесостепного Подонья в эпоху голоцена*. Воронеж: Научная книга.
- Обломский, А. М. 2022. Глава 2. Поселение Стаево 5. Описание, материалы. В: Обломский, А. М. (ред.). *Торгово-ремесленный комплекс у с. Стаево в верховьях р. Воронеж (конец V—VII вв.) и некоторые проблемы археологии Верхнего Подонья эпохи раннего Средневековья*. Москва; Санкт-Петербург: Нестор-История, с. 21-60.
- Обломский, А. М., Терпиловский, Р. В., Приймак, В. В. 1991. *Отчёт о работах Левобережной раннеславянской экспедиции в 1991 г.* НА ИА НАН Украины, ф. 64, 1991/121.
- Обломский, А. М., Терпиловский, Р. В. 1993. Новые погребения раннесредневековых кочевников на Сумщине. В: Таиров, А. Д. (ред.). *Кочевники Урало-Казахстанских степей*. Екатеринбург: Наука, с. 167-170.
- Обломский, А. М., Приймак, В. В., Терпиловский, Р. В. 1999. Исследования раннеславянского кургана у с. Бездрик. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 2, с. 36-37.
- Обломский, А. М., Терпиловский, Р. В. 2001. Славянское поселение и кочевнический могильник V—VIII вв. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1, с. 5-16.
- Обломский, А., Приймак, В., Терпиловский, Р. 2011. Исследования колочинской курганный группы Бездрик в 2000 г. *Гістарычна-археалагічны зборнік*, 26, с. 15-29.
- Обломский, А. М., Родинкова, В. Е. 2014. Этнокультурный перелом в Поднепровье в VII в. н. э. Хронология событий. *Краткие сообщения ИА РАН*, 235, с. 381-404.
- Падин, В. А. 1960. Раннеславянские поселения и могильник в районе Трубчевска. *Советская археология*, 3, с. 317-319.
- Поболь, Л. Д. 1974. Древности середины и третьей четверти I тыс. н. э. в Белорусском Поднепровье. В: Третьяков, П. Н. (ред.). *Раннесредневековые восточнославянские древности*. Ленинград: Наука, с. 159-180.
- Поболь, Л. Д. 1979. *Древности Белоруссии в музеях Польши*. Минск: Наука и техника.
- Приймак, В. В. 2017. Некоторые аспекты дискуссии об этнокультурном переломе на Днепровском Левобережье. В: Родинкова, В. Е., Румянцева, О. С. (ред.). *Европа от Латена до Средневековья: Варварский мир и рождение славянских культур: к 60-летию А. М. Обломского*. Раннеславянский мир, 19. Москва: ИА РАН, с. 70-81.
- Приходнюк, О. М. 1989. Анты и пеньковская культура. В: Толочко, П. П. (ред.). *Древние славяне и Киевская Русь*. Киев: Наукова думка, с. 58-69.
- Приходнюк, О. М. 1998. *Пеньковская культура: культурно-хронологический аспект исследования*. Воронеж: ВГУ.
- Приходнюк, О. М. 2000. Фибулы Пастырского городища. *Археология восточноевропейской лесостепи*, 14, с. 48-73.
- Приходнюк, О. М. 2005. *Пастырське городище*. Київ; Чернівці: Зелена Буковина.
- Приходнюк, О. М., Падин, В. А., Тихонов, Н. Г. 1996. Трубчевский клад антского времени. В: При-

ходнюк, О. М. (ред.). *Материалы I тыс. н. э. по археологии и истории Украины и Венгрии*. Киев: Наукова думка, с. 79-102.

Радюш, О. А. 2010. Исследования поселения III—IV вв. н. э. у пос. им. Карла Либкнехта (Пены) в Курском Посемье. В: Щеглова, О., Казанский, М., Новаковский, В. (ред.). *Germania-Sarmatia*, II: Сборник научных статей по археологии народов Центральной и Восточной Европы, посвященный памяти М. Б. Щукина. Калининград; Курск, с. 179-213.

Рашев, Р. 2000. *Прабългарите през V—VII век*. Велико Търново: Фабер.

Родинкова, В. Е. 1995. К вопросу о хронологии нижнего горизонта могильника Суук-Су. *Древности 1995*, с. 73-80.

Родинкова, В. Е. 1996а. Раннесредневековые памятники Среднего Поднепровья и Днепровского Левобережья с датируемыми находками. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 155-162.

Родинкова, В. Е. 1996б. Металлические детали одежды и украшения как хронологические индикаторы. В: Гавритухин, И. О., Обломский, А. М. *Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст*. Раннеславянский мир, 3. Москва: ИА РАН, с. 124-130.

Родинкова, В. Е. 2003а. *Культурные связи населения Среднего Поднепровья в VII в. (по материалам женского убора)*. Диссертация канд. ист. наук. ИА РАН.

Родинкова, В. Е. 2003б. Подвески-лунницы Козиевского кладя (к постановке проблемы раннесредневековых лунниц). *Краткие сообщения ИА РАН*, 215, с. 6-19.

Родинкова, В. Е. 2010. Куриловский клад раннесредневекового времени. *Российская археология*, 4, с. 78-87.

Родинкова, В. Е. 2012. Новая находка византийского серебряного сосуда с клеймом в Восточной Европе. *Российская археология*, 4, с. 151-158.

Родинкова, В. Е., Седин, А. А. 2004. Браслеты Никодимовского городища. В: Макаров, Н. А., Чернецов, А. В., Лопатин, Н. В. (ред.). *Восточная Европа в Средневековье: к 80-летию Валентина Васильевича Седова*. Москва: Наука, с. 234-246.

Родинкова, В. Е., Сапрыкина, И. А., Сычева, С. А. 2018. Клад из Суджи-Замостья и проблема социокультурной интерпретации днепровских раннесредневековых кладов I группы. *Российская археология*, 1, с. 130-147.

Седин, А. А. 2012. *Предметы вооружения, снаряжения всадника и верхового коня из городища Никодимово*. Могилев: АмелияПринт.

Семенов, А. И. 1987. К культурной атрибуции раннесредневекового погребения из Уч-Тепе. *Краткие сообщения ИА АН СССР*, 192, с. 59-66.

Синиця, С. В. 1999. Ранньосередньовічні інгумації в ареалі пенківської культури. *Vita Antiqua*, 2, с. 98-110.

Скиба, А. В. 2016. *Поясні набори геральдичного стилю у слов'ян*. Київ: ІА НАН України.

Скиба, А. В., Хардаев В. М. 2017. Поясні гарнітури з кочівницьких комплексів в колекції Музею історичних коштовностей України (філіалу Національного музею історії України). В: Скиба, А. В., Горбаненко, С. А. (ред.). *Європейська археологія I тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакулєнко*. Київ: ІА НАН України, с. 221-236.

Терпиловський, Р. В., Шекун, О. В. Нові дослідження ранньослов'янського поселення Олександрівка 1. В: Козак, Д. Н. (ред.). *Археологія давніх слов'ян. Дослідження і матеріали*. Київ, с. 215-238.

Тихомиров, Н. А. 1990. Княжинский и Лебяжинский могильники. В: Терпиловский, Р. В. (ред.). *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья*. Курск, с. 134-161.

Трайкова, Л. А. 2017. *Коланът южно от долен Дунав — края на III — началото на VII в.* София: НАИМ БАН.

Турова, Н. П., Черныш, С. А. 2015. Раннесредневековый могильник Алония на южном берегу Крыма (по материалам раскопок 1998, 2001, 2002 гг.). *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, XX, с. 133-184.

Федоровський, А. С. б. р. *Фото-відбитки: археологічні матеріали VI—VII ст.ст. н. е.* НА ІА НАН України, ф. 7, спр. 7.

Федоровський, О. 1927. Інструкції та програми для розвідок і реєстрації пам'яток археологічних. *Охорона пам'яток культури на Україні*, 1, с. 15-108.

Хайрединова, Э. А. 2017. Детское погребение первой половины VII в. с пальчатыми фибулами днепровского круга из могильника у села Лучистое в Юго-Западном Крыму. *Краткие сообщения ИА РАН*, 248, с. 232-248.

Шаблавіна, Е. А. 2004. Пальчатая фибула из коллекции Е. А. Горюнова. В: Горюнова, В. М., Щеглова, О. А. (ред.). *Культурные трансформации и взаимовлияния в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем Средневековье*. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, с. 244-253.

Шмидт, Е. А. 1963. Некоторые археологические памятники Смоленщины второй половины I тыс. н. э. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 108, с. 51-67.

Шмидт, Е. А. 2003. *Верхнее Поднепровье и Подвинье в III—VII вв. Тушемлинская культура*. Смоленск.

Щеглова, О. А. 1990. О двух группах «древностей антов» в Среднем Поднепровье. В: Терпиловский, Р. В. (ред.). *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья*. Курск, с. 162-204.

Щеглова, О. А. 1999. Женский убор из кладов «древностей антов»: готское влияние или готское наследие? *Stratum plus*, 5, с. 287-312.

Menghin, W. 1995. Schwerter des Goldgriffspathenhorizonts im Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin. *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 26—27, p. 140-191.

Schulze-Dörrlamm, M. 2009. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschlag, mit Laschenbeschlag und mit festem Beschlag des 5.—7. Jahrhunderts. Mainz: RGZM.

REFERENCES

Aibabin, A. I. 1990. Khronologiiia mogilnikov Kryma pozdnerimskogo i rannesrednevekovogo vremeni. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, I, s. 3-86, 175-241.

Aibabin, A. I. 1999. *Etnicheskaia istoriia rannevizantiiskogo Kryma*. Simferopol: Dar.

Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2008. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1977, 1982—1984 godov*. 1. Simferopol; Kerch: ADEF-Ukraina.

Aibabin, A. I., Khairedinova, E. A. 2014. *Mogilnik u sela Luchistoe. Raskopki 1984, 1986, 1991, 1993—1995 godov*. 2. Kyiv: Maister Knyg.

Atavin, A. G. 1996. Pogrebeniia VII — nachala VIII vv. iz Vostochnogo Priazovia. In: Stashenkov, D. A. (ed.). *Kulturny*

- Evrasiiskikh stepei vtoroi poloviny Itysiacheletia n. e.* Samara, s. 208-264.
- Aulikh, V. V. 1962. Metalevi priazhky ta prykrasy z verkhnoho horyzontu horodyshcha v s. Zymno Volynskoi oblasti. *Materialy i doslidzhennia z arkeologii Prykarpattia ta Volyni*, 4, s. 92-105.
- Aulikh, V. V. 1972. *Zymniuske horodyshche — slovianska pam'iatka VI—VII st. n. e. v Zakhidnii Volyni*. Kyiv: Naukova dumka.
- Akhmedov, I. R. 2016. Braslety s «antropomorfnyimi» okonchaniiami iz Pashkovskogo mogilnika N 1. In: Mastykova, A. V., Kazanskii, M. M., Saprykina, I. A. 2016. *Pashkovskii mogilnik N 1. 2: Issledovanie materialov Pashkovskogo mogilnika N 1*. Moscow; Sankt-Peterburg: IA RAN; Nestor-Istoriia, s. 214-232.
- Bezuglov, S. I. 1985. Pogrebenie kochevnika VII v. n. e. na Nizhnem Donu. *Sovetskaia arkeologiya*, 2, s. 248-252.
- Bilynska, L., Volodarets-Urbanovych, Ya. 2020. Rannoserednovichni skarby Sumshchyn: novi nadkhodzhenia ta prohrama doslidzhennia. In: Terentiev, V. S. (ed.). *Kraieznauchyi zbirnyk: statyi y povidomlennia*. Sumy: Universtyetska knyha, s. 8-17.
- Bilynska, L. I., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2022. Rannoserednovichni skarby Sumshchyn: novi nadkhodzhenia ta perspektyvy doslidzhennia. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 2 (42), s. 121-133.
- Bilynska, L. I., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Panikarskyi, A. V., Horbanenko, S. A. 2022. Parkhomivskyi druhyi skarb rannoho serednovichchia: poperedni rezultaty doslidzhennia. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (44), s. 263-281.
- Bodianskii, A. V. 1960. Arkheologicheskie nakhodki v Dneprovskom Nadporozhe. *Sovetskaia arkeologiya*, 1, s. 274-277.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2015. Braslety V — pershoi polovyny VIII st. z Poltavshchyn: novi znakhidky. *Arkeolohiia*, 2, s. 92-107.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2022. Pro T-podibnu fibulu kola skhidnoevropeiskyykh varvarskykh vyimchastykh emalei z Shediivoho. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (44), s. 374-384.
- Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Sydorenko, O. V. 2021. Slovianski prykrasy rannoho serednovichchia z poltavskoho Posullia: novi znakhidky. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (38), s. 362-382.
- Vorontsov, A. M. 2014. Pozdniy period sushchestvovaniia moshchinskoi kultury. *Kratkie soobshcheniia IA RAN*, 235, s. 311-327.
- Vorontsov, A. M. 2016. Pamiatniki moshchinskoi kultury v tretei chetverti I tys. n. e. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (eds.). *Rannesrednevekove drevnosti lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V—VII vv.)*. Ranneslavianskii mir, 17. Moscow: IA RAN, s. 221-260.
- Gavritukhin, I. O. 1996a. Fibuly. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moscow: IA RAN, s. 36-40.
- Gavritukhin, I. O. 1996b. Detalii remennoi garnitury. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moscow: IA RAN, s. 22-36.
- Gavritukhin, I. O. 1996c. Datirovka nachalnykh faz kultury Luki Raikovetskoii. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moscow: IA RAN, s. 136-139.
- Gavritukhin, I. O. 2005. Kompleksy prazhskoi kultury s datiruiushchimi veshchami. In: Kaczanowski, P., Parczewski, M. (eds.). *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji, Kraków, 19—21 listopada 2001*. Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 401-461.
- Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. 1995. Gaponovskii klad (predvaritelnaia publikatsiia). *Rossiiskaia arkeologiya*, 4, s. 136-149.
- Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. 1996. Dneprovskoe Levoberezhie na zare srednevekovia: dinamika istoriko-kulturnykh protsessov i klady. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moscow: IA RAN, s. 140-148.
- Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. 2009. Gaponovskii klad i maloizvestnye sobytiia rannesrednevekovoi istorii Podneprovia. *Arkheologicheskie otkrytiia 1991—2004 gg. Evropeiskaia Rossiia*. Moscow, s. 308-319.
- Gavritukhin, I. O., Priimak, V. V. 2001—2002. Palchataia fibula iz Maloi Rybitsy. *Stratum plus*, 5, s. 91-99.
- Gavritukhin, I. O., Shcheglova, O. A. 1996. Gruppy dneprovskikh rannesrednevekovykh kladov. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moscow: IA RAN, s. 53-57.
- Hanoshchenko, V. V., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2019. Skarb kola Martynivky z Pravykh Solontsiv Khersonskoi obl. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (32), s. 126-150.
- Goriunov, E. A. 1981. *Rannie etapy istorii slavian Dneprovskogo Levoberezhia*. Leningrad: Nauka.
- Goriunova, V. M. 1982. *Otchet o rabote Dneprovskogo Levoberezhnogo arkeologicheskogo otriada Leningradskogo otdeleniia Instituta arkeologii AN SSSR v 1982 godu*. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1982/156.
- Goriunova, V. M. 1987. K voprosu ob oloviannykh ukra-sheniiakh «antskikh» kladov. In: Priakhin, A. D. (ed.). *Arkheologicheskie pamiatniki epokhi zheleza Vostochnoevropeiskoi lesostepi*. Voronezh: VGU, s. 85-93.
- Goriunova, V. M. 1992. Novyi klad antskogo vremeni iz Srednego Podneprovia. *Arkheologicheskie vesti*, 1, s. 126-140.
- Goriunova, V. M. 2004. Mogilnik VI—VII vv. u s. Kartamyshevo Oboianskogo raiona Kurskoi oblasti. In: Goriunova, V. M., Shcheglova, O. A. (eds.). *Kulturnye transformatsii i vzaimovliianiia v Dneprovskom regione na iskhode rimskogo vremeni i v rannem Srednevekove*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vostokovedenie, s. 18-42.
- Goriunova, V. M., Rodinkova, V. E. 1999. Ranneslavianskoe poselenie Velikie Budki (Khutor). *Stratum plus*, 4, s. 167-219.
- Goriunova, V. M., Romanova, G. O. 1981. *Otchet o rabote Dneprovskoi Levoberezhnoi arkeologicheskoi ekspeditsii Leningradskogo otdeleniia Instituta arkeologii AN SSSR*. NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1981/141.
- Danilevich, V. E. 1905. Raskopka kurganov okolo s. Bud i kh. Berezovki Akhtyrskogo uezda Kharkovskoi gubernii. In: Uvarova, P. S. (ed.). *Trudy XII arkeologicheskogo siezda v Khar'kove*. I. Moscow: G. Lissner i D. Sobko, s. 411-433.
- Daskalov, M. 2012. *Kolani i kolanni ukrasi ot VI—VII vek (ot dneшна Bielgariia i siesednite zemi)*. Sofiia: Craft House Bulgaria.
- Diachenko, A. G. 1978. Tekhnologiya izgotovleniia predmetov iz Tsepliaevskogo klada ranneslavianskogo vremeni. In: Gening, V. F. (ed.). *Ispolzovanie metodov estestvennykh nauk v arkeologii*. Kyiv: Naukova dumka, s. 27-35.
- Zasetskaia, I. P. 1998. Datirovka i proiskhozhdenie palchatykh fibul Bosporskogo nekropolia rannesrednevekovogo perioda. *Materialy po arkeologii, istorii i etnografii Tavrii*, VI, s. 394-478.
- Piinskaia, V. A. 1946. *Otchet ob arkeologicheskoi razvedke Verkhnego Posulia 1946 g.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1946/22a.
- Piinskaia, V. A. 1968. Novye dannye o pamiatnikakh srediny I tys. n. e. v Dneprovskoi Levoberezhnoi Lesostepi. In: Krupnov, E. I. (ed.). *Slaviane i Rus. K shestidesiatiletiiu akademiika Borisa Aleksandrovicha Rybakova*. Moscow: Nauka, s. 55-61.
- Illinska, V. 1949. Rozvidka pam'iatok skifskoho chasu na Posulli v 1946 r. *Arkeolohichni pam'iatky URSR*, II, s. 139-148.
- Kazanskii, M. M. 2014a. Arkheologicheskaia situatsiia v Srednem Podneprove v VII v. In: Oblomskii, A. M. (ed.). *Problemy vzaimodeistviia naseleniia Vostochnoi Evropy v epokhu Velikogo pereseleniia narodov*. Ranneslavianskii mir, 15. Moscow: IA RAN, s. 138-177.
- Kazanskii, M. M. 2014b. Slaviane i dunaiske germantsy v VI veke: svidetelstva pismennykh istochnikov i nekotorye arkeologicheskie dannye. In: Tokareva, E. P., Lushin, V. G. (ed.). *Shtrikhi k portretam minuvshikh epokh*. Arkheologiya, istoriia, etnografiia, I (MMKHIV). Zimovniki: Zimovnikovskii kraevedcheskii muzei, s. 175-200.
- Kazanskii, M. M. 2015. Vooruzhenie i konskoe snariazhenie slavian V—VII vv. *Stratum plus*, 4, s. 43-95.

- Kazanskii, M. M. 2020. Palchatye fibuly tipa Archar-Istriia na Dunae i v Krymu. In: Rabinovich, R. A., Telnov, N. P. (ed.). *«Na odno krylo — serebrianaia, Na drugoe — zolotaia...»*. Sbornik statei pamiati Svetlany Riabtsevoi. Kishinev: Stratum plus, s. 47-54.
- Kovalevskaia, V. B. 1979. *Poiasnye nabory Evrazii IV—IX vv. Priazhki*. Svod arkheologicheskikh istochnikov, E1-02. Moscow: Nauka.
- Kovalevskaia, V. B. 2000. *Kompiuternaia obrabotka masovogo arkheologicheskogo materiala iz rannesrednevekovykh pamiatnikov Evrazii*. Pushchino: ONTI PNTS RAN.
- Komar, A. V. 1999. Predsaltovskie i rannesaltovskii gorizonty Vostochnoi Evropy. *Vita Antiqua*, 2, s. 111-136.
- Komar, A. V. 2006. Pereshchepinskii kompleks v kontekste osnovnykh problem istorii i kultury kochevnikov Vostochnoi Evropy VII — nachala VIII v. *Stepi Evropy v epokhu srednevekovia*, 5: Khazarskoe vremia, s. 7-244, 413-432.
- Korzukhina, G. F. 1996. Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga «drevnostei antov» v Srednem Podneprove. Katalog pamiatnikov. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, V, s. 352-435, 586-705.
- Kravchenko, E. E., Petrenko, A. N., Spinov, V. V. 2011. Issledovaniia srednevekovogo kompleksa v s. Sidorovo (Donetskaia oblast) na Severskom Dontse v 2011 g. *Sviatogirskii almanakh 2011*, s. 50-58.
- Kurta, Fl. 2011. Zhenshchina iz Denchen ili k voprosu o fibulakh tip II C po Verneru. *Tyragetia. Archeologie Istorie Antică*, V (XXI), 1, s. 153-192.
- Levchenko, D. I. 1999. Nekotorye nakhodki VI—VII vv. s territorii Poltavshchiny. *Poltavskiy arkheolohichnyi zbirnyk 1999*, s. 163-169.
- Levchenko, D. I. 2001. Znakhidky VI—VII st. z okolyts Hradzka v zibranni Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu. *Arkheolohichnyi litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1, s. 26-28.
- Lipking, Iu. A. 1974. Mogilniki tretei chetverti I tys. n. e. v Kurskom Poseme. In: Tretiakov, P. N. (ed.). *Rannesrednevekovye vostochnoslavianskie drevnosti*. Leningrad: Nauka, s. 136-152.
- Marzaliuk, I. 2011. Novyja krynicy pa historyi slavianskaha rassialiennia ŭ Mahilioŭskim Padniaproui i Pasožy. *Historyčna-archiealahičny zbornik*, 26, s. 97-118.
- Mastykova, A. V. 2009. *Zhenskii kostium Tsentralnogo i Zapadnogo Predkavkazia v kontse IV — seredine VI v. n. e.* Moscow: Grif i K.
- Mastykova, A. V., Kazanskii, M. M., Saprykina, I. A. 2016. *Pashkovskii mogilnik N 1. 2: Issledovanie materialov Pashkovskogo mogilnika N 1*. Moscow; Sankt-Peterburg: IA RAN; Nestor-Istoriia.
- Minasian, R. S. 1998. Dannye o sposobakh izgotovleniia krymskikh palchatykh fibul. *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, VI, s. 479-489.
- Oblomskii, A. M. 2003. Rannie kolochinskie pamiatniki Srednego Poseimia. *Materialy po arkheologii Belarusi*, 8, s. 234-248.
- Oblomskii, A. M. 2016a. Kolochinskaia kultura. In: Oblomskii, A. M., Islanova, I. V. (eds.). *Rannesrednevekovye drevnosti lesnoi zony Vostochnoi Evropy (V—VII vv.)*. Ranneslavianskii mir, 17. Moscow: IA RAN, s. 10-113.
- Oblomskii, A. M. 2016b. O dvukh tipakh slavianskikh pamiatnikov Verkhnego Podonia v epokhu rannego srednevekovia. In: Kyzlasov, I. L. (ed.). *Stepi Vostochnoi Evropy v srednie veka: Sbornik pamiati Svetlany Aleksandrovny Pletnevoi*. Moscow: Avtorskaia kniga, s. 119-147.
- Oblomskii, A. M. 2016c. Issledovaniia rannesrednevekovogo poseleniia Staevo 4 v Michurinskom raione Tambovskoi oblasti. In: Moiseev, N. B. (ed.). *Tambovskaia starina: illiustrirovannyi nauchno-populiarnyi almanakh*, 5. Tambov: TPS, s. 11-25.
- Oblomskii, A. M. 2018. Rannesrednevekovoe poselenie Staevo 4 v Verkhnem Podone. In: Sinika, V. S., Rabinovich, R. A. (ed.). *Drevnosti. Issledovaniia. Problemy. Sbornik statei v chest 70-letia N. P. Telnova*. Kishinev; Tiraspol: Stratum plus, s. 355-387.
- Oblomskii, A. M. 2021. Glava 5. Rannie slaviane v le-sostepnom Podone v III—VII vv. In: Fediunin, I. V. (ed.). *Ocherki arkheologii lesostepnogo Podonia v epokhu golotsena*. Voronezh: Nauchnaia kniga.
- Oblomskii, A. M. 2022. Glava 2. Poselenie Staevo 5. Opisanie, materialy. In: Oblomskii, A. M. (ed.). *Torgovoremslennyy kompleks u s. Staevo v verkhoviyakh r. Voronezh (konets V—VII v.) i nekotorye problemy arkheologii Verkhnego Podonia epokhi rannego Srednevekovia*. Moscow; Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriia, s. 21-60.
- Oblomskii, A. M., Terpilovskii, R. V., Priimak, V. V. 1991. *Otchet o rabotakh Levoberezhnoi ranneslavianskoi ekspeditsii v 1991 g.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 1991/121.
- Oblomskii, A. M., Terpilovskii, R. V. 1993. Novye pogrebeniia rannesrednevekovykh kochevnikov na Sumshchine. In: Tairov, A. D. (ed.). *Kochevniki Uralo-Kazakhstanskikh stepei*. Ekaterinburg: Nauka, s. 167-170.
- Oblomskii, A. M., Priimak, V. V., Terpilovskii, R. V. 1999. Issledovaniia ranneslavianskogo kurgana u s. Bezdrk. *Arkheolohichnyi litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 2, s. 36-37.
- Oblomskii, A. M., Terpilovskii, R. V. 2001. Slavianskoe poselenie i kochevnicheskii mogilnik V—VIII vv. *Arkheolohichnyi litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1, s. 5-16.
- Oblomskii, A., Priimak, V., Terpilovskii, R. 2011. Issledovaniia kolochinskoi kurgannoi grupy Bezdrk v 2000 g. *Historyčna-archiealahičny zbornik*, 26, s. 15-29.
- Oblomskii, A. M., Rodinkova, V. E. 2014. Etnokulturnyi perelom v Podneprove v VII v. n. e. Khronologiiia sobytii. *Kratkie soobshcheniia IA RAN*, 235, s. 381-404.
- Padin, V. A. 1960. Ranneslavianskie poseleniia i mogilnik v raione Trubchevska. *Sovetskaia arkheologia*, 3, s. 317-319.
- Pobol, L. D. 1974. Drevnosti serediny i tretei chetverti I tys. n. e. v Belorusskom Podneprove. In: Tretiakov, P. N. (ed.). *Rannesrednevekovye vostochnoslavianskie drevnosti*. Leningrad: Nauka, s. 159-180.
- Pobol, L. D. 1979. *Drevnosti Belorussii v muzeiakh Polshi*. Minsk: Nauka i tekhnika.
- Priimak, V. V. 2017. Nekotorye aspekty diskussii ob etnokulturnom perelome na Dneprovskom Levoberezhe. In: Rodinkova, V. E., Rumiantseva, O. S. (ed.). *Evropa ot Latena do Srednevekovia: Varvarskii mir i rozhdenie slavianskikh kultur: k 60-letiiu A. M. Oblomskogo*. Ranneslavianskii mir, 19. Moscow: IA RAN, s. 70-81.
- Prikhodniuk, O. M. 1989. Anty i penkovskaia kultura. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Drevnie slaviane i Kievskaa Rus*. Kyiv: Naukova dumka, s. 58-69.
- Prikhodniuk, O. M. 1998. *Penkovskaia kultura: kulturno-khronologicheskii aspekt issledovaniia*. Voronezh: VGU.
- Prikhodniuk, O. M. 2000. Fibuly Pastyrskogo gorodishcha. *Arkheologia vostochnoevropskoi lesostepi*, 14, s. 48-73.
- Prykhodniuk, O. M. 2005. *Pastyrskoe horodyshe*. Kyiv; Chernivtsi: Zelena Bukovyna.
- Prikhodniuk, O. M., Padin, V. A., Tikhonov, N. G. 1996. Trubchevskii klad antskogo vremeni. In: Prikhodniuk, O. M. (ed.). *Materialy I tys. n. e. po arkheologii i istorii Ukrainy i Vengrii*. Kyiv: Naukova dumka, s. 79-102.
- Radiush, O. A. 2010. Issledovaniia poseleniia III—IV vv. n. e. u pos. im. Karla Libknekhta (Peny) v Kurskom Poseme. In: Sheheglova, O., Kazanskii, M., Novakovskii, V. (eds.). *Germania-Sarmatia, II: Sbornik nauchnykh statei po arkheologii narodov Tsentralnoi i Vostochnoi Evropy, posviashchennyi pamiati M. B. Shchukina*. Kaliningrad; Kursk, s. 179-213.
- Rashev, R. 2000. *Prabelgarite prez V—VII vek*. Veliko Tyrnovo: Faber.
- Rodinkova, V. E. 1995. K voprosu o khronologii nizhnego gorizonta mogilnika Suuk-Su. *Drevnosti 1995*, s. 73-80.
- Rodinkova, V. E. 1996a. Rannesrednevekovye pamiatniki Srednego Podneprovia i Dneprovskogo Levoberezhia s datiruvshchimi nakhodkami. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moscow: IA RAN, s. 155-162.
- Rodinkova, V. E. 1996b. Metallicheskie detali odezhdy i ukrasheniia kak khronologicheskie indykatory. In: Gavritukhin, I. O., Oblomskii, A. M. *Gaponovskii klad i ego kulturno-istoricheskii kontekst*. Ranneslavianskii mir, 3. Moscow: IA RAN, s. 124-130.
- Rodinkova, V. E. 2003a. *Kulturnye sviazi naseleniia Srednego Podneprovia v VII v. (po materialam zhenskogo ubora)*. Dissertatsiia kand. ist. nauk. IA RAN.
- Rodinkova, B. E. 2003b. Podveski-lunnitsy Kozievskogo klada (k postanovke problemy rannesrednevekovykh lunnits). *Kratkie soobshcheniia IA RAN*, 215, s. 6-19.

Rodinkova, V. E. 2010. Kurilovskii klad rannesrednekevogo vremeni. *Rossiiskaia arkheologiya*, 4, s. 78-87.

Rodinkova, V. E. 2012. Novaia nakhodka vizantiiskogo serebriannogo sosuda s kleimom v Vostochnoi Evrope. *Rossiiskaia arkheologiya*, 4, s. 151-158.

Rodinkova, V. E., Sedin, A. A. 2004. Braslety Nikodimovskogo gorodishcha. In: Makarov, N. A., Chernetsov, A. V., Lopatin, N. V. (eds.). *Vostochnaia Evropa v Srednevekovie: k 80-letiiu Valentina Vasilevicha Sedova*. Moscow: Nauka, s. 234-246.

Rodinkova, V. E., Saprykina, I. A., Sycheva, S. A. 2018. Klad iz Sudzhi-Zamostia i problema sotsiokulturnoi interpretatsii dneprovskikh rannesrednekevovykh kladov I grupy. *Rossiiskaia arkheologiya*, 1, s. 130-147.

Sedin, A. A. 2012. *Predmety vooruzheniia, snariazheniia vsadnika i verkhovogo konia iz gorodishcha Nikodimovo*. Mogilev: AmeliiaPrint.

Semenov, A. I. 1987. K kulturnoi atributsii rannesrednekevovogo pogrebeniia iz Uch-Tepe. *Kratkie soobshcheniia IA AN SSSR*, 192, s. 59-66.

Synytzia, Ye. V. 1999. Rannoserednovichni inhumatsii v areali penkivskoi kultury. *Vita Antiqua*, 2, s. 98-110.

Skyba, A. V. 2016. *Poisni nabory heraldychnoho stiliu u slov'an*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Skyba, A. V., Khardaiev V. M. 2017. Poisni harnitury z kochivnytskykh kompleksiv v kolektsii Muzeiu istorichnykh koshtovnosti Ukrainy (filialu Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy). In: Skyba, A. V., Horbanenko, S. A. (eds.). *Yevropeiska arkheolohiia I tysiacholittia n. e.: Zbirnyk naukovykh prats na chest Liany Vasylivny Vakulenko*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 221-236.

Terpylovskiy, R. V., Shekun, O. V. Novi doslidzhennia rannoslaviankoho poselennia Oleksandrivka 1. In: Kozak, D. N. (ed.). *Arkheolohiia davnikh slov'an. Doslidzhennia i materialy*. Kyiv, s. 215-238.

Tikhomirov, N. A. 1990. Kniazhinskii i Lebiashinskii mogilniki. In: Terpilovskiy, R. V. (ed.). *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dneprovskogo Levoberezhia*. Kursk, s. 134-161.

Traikova, L. A. 2017. *Kolaniet iuzhno ot dolen Dunav — kraia na III — nachaloto na VII v*. Sofia: NAIM BAN.

Turova, N. P., Chernysh, S. A. 2015. Rannesrednekevovi mogilnik Aloniia na iuzhnom beregu Kryma (po materialam raspokop 1998, 2001, 2002 gg.). *Materialy po arkheologii, istorii i etnografii Tavrii*, XX, s. 133-184.

Fedorovskiy, A. S. b. r. *Foto-vidbytky: arkheolohichni materialy VI—VII st. st. n. e.* NA IA NAN Ukrainy, f. 7, spr. 7.

Fedorovskiy, O. 1927. Instruksii ta prohramy dlia rozvidok i reiestratsii pam'iatok arkheolohichnykh. *Okhorona pam'iatok kultury na Ukraini*, 1, s. 15-108.

Khairedinova, E. A. 2017. Detskoe pogrebenie pervoi poloviny VII v. s palchataymi fibulami dneprovskogo kruga iz mogilnika u sela Luchistoe v Iugo-Zapadnom Krymu. *Kratkie soobshcheniia IA RAN*, 248, s. 232-248.

Shablavina, E. A. 2004. Palchataia fibula iz kolektsii E. A. Goriunova. In: Goriunova, V. M., Shcheglova, O. A. (eds.). *Kulturnye transformatsii i vzaimovlianiia v Dneprovskom regione na iskhode rimskogo vremeni i v rannem Srednevekovie*. Sankt-Peterburg: Peterburgskoe vostokovedenie, s. 244-253.

Shmidt, E. A. 1963. Nekotorye arkheologicheskie pamiatniki Smolenshchiny vtoroi poloviny I tys. n. e. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 108, s. 51-67.

Shmidt, E. A. 2003. *Verkhnee Podneprove i Podvine v III—VII vv. Tushemlinskaia kultura*. Smolensk.

Shcheglova, O. A. 1990. O dvukh gruppakh «drevnosti antov» v Srednem Podneprove. In: Terpilovskiy, R. V. (ed.). *Materialy i issledovaniia po arkheologii Dneprovskogo Levoberezhia*. Kursk, s. 162-204.

Shcheglova, O. A. 1999. Zhenskii ubor iz kladov «drevnosti antov»: gotskoe vliianie ili gotskoe nasledie? *Stratum plus*, 5, s. 287-312.

Menghin, W. 1995. Schwerter des Goldgriffspathenhorizonts im Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin. *Acta Praehistorica et Archaeologica*, 26—27, p. 140-191.

Schulze-Dörrlamm, M. 2009. *Byzantinische Gürtelschnallen und Gürtelbeschläge im Römisch-Germanischen Zentralmuseum*. I: Die Schnallen ohne Beschläge, mit Laschenbeschläge und mit festem Beschläge des 5.—7. Jahrhunderts. Mainz: RGZM.

L. I. Bilynska, Y. V. Volodarets-Urbanovych

ADORNMENTS AND ARMS FROM THE EARLY MEDIEVAL SITES IN SUMY REGION: COMPILING THE CATALOG OF FINDINGS

The paper contains information about Early Medieval jewelry and parts of bladed weapons from the Sumy region, discovered in the sites and assemblages of the Penkivka and Kolochyn cultures. In total, the information on seven points was collected where twenty four finds occurred. The conditions of finding, typological definition and circle of analogies are determined. These materials supplement the information about the Early Medieval hoards of the Martynivka circle from the Sumy region which were given to the storages of the museums.

Adornments from Kolochyn culture presented by finds from Velyki Budky hillfort and settlement, Bezdryk barrow cemetery, Krasne 4 and Mala Rybysia settlements. There are also two burials with jewelry of «antiquities of the Ants circle» known in Sumy region: Berezivka and Riabivka 3. Decorations from Penkivka culture presented by finds from Riabivka 3. All finds presented by radiate-headed fibulas, bracelets, belt sets and beads.

Parts of bladed weapons presented by two cross-guards from Kolochyn culture sites — hillfort Velyki Budky and settlement Krasne 4.

These finds either belong to the early stages of the existence of Early Medieval Slavic antiquities or find analogies among the decorations characteristic of the hoards of the Martynivka circle. Finds from the Krasne 4 settlement (buckle and cross-guard) and cross-guard from the Velyki Budky settlement belong to the early stage of the Kolochyn culture. The burial from Berezivka can be dated to the late 6th century, and the burials from Riabivka 3 to the second half of the 7th century. Most of the individual adornments have analogies among the decorations characteristic of the hoards of the Martynivka circle. Jewelry from these hoards dates from the second half of 6th — the late 7th century. And deposition into the earth occurs in the middle — third quarter of the 7th century.

Keywords: Sumy region, Early Middle Ages, hoards of Martynivka circle, jewelry, Penkivka, Kolochyn cultures.

Одержано 30.06.2023

БІЛИНСЬКА Лариса Іванівна, науковий співробітник-консультант, ДП Науково-дослідний центр «Охорона археологічна служба України», Інститут археології НАН України, Суми, Україна.

BILYNSKA Larisa, Research assistant-consultant, State Enterprise «Scientific Research Centre «Protective Archaeological Service of Ukraine» of Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, Sumy, Ukraine. ORCID: 0000-0002-8037-6424, e-mail: larisa.bilynska@gmail.com, oasu_sumy@ukr.net.

ВОЛОДАРЕЦЬ-УРБАНОВИЧ Ярослав Володимирович, кандидат історичних наук, науковий співробітник, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.

VOLODARETS-URBANOVICH Yaroslav, Ph. D., Researcher, the Institute of Archaeology NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine. ORCID: 0000-0003-1560-3608, e-mail: volodarets_urbanovych@iananu.org.ua, volodargrad@ukr.net.